

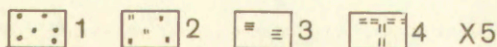
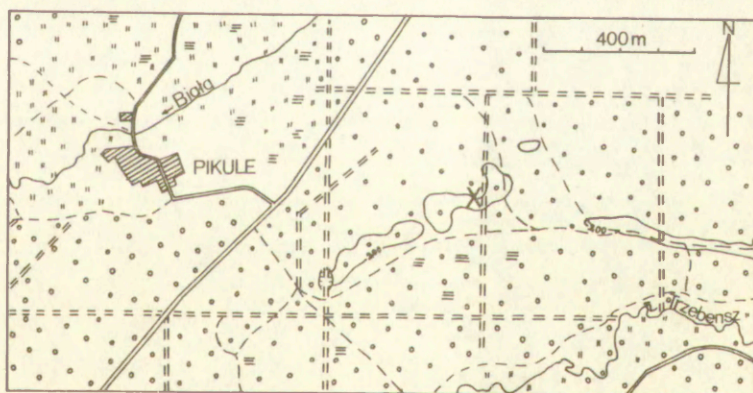
KRZYSZTOF GARBACZ

NOWO ODKRYTE CMENTARZYSKO (?) KULTURY PRZEWORSKIEJ W PIKULACH, GM. JANÓW LUBELSKI, WOJ. TARNOBRZEG

Stanowisko (nr 2) położone jest w pobliżu wsi Pikule, w Lasach Janowskich, na piaszczystej wydmie usytuowanej pomiędzy dwoma rzekami Białą i Trzebenszem, dopływami Bukowej, płynącymi równolegle z północnego wschodu w kierunku południowo-zachodnim. Od północnego wschodu i wschodu teren jest bagnisty. Całe stanowisko porośnięte jest drzewami i poszyciem leśnym. Z północy na południe przecina je droga leśna (ryc. 1).

Stanowisko zostało odkryte w lipcu 1990 r. przez poszukiwaczy militariów, Witolda Chmielewskiego z Janowa Lubelskiego oraz Ryszarda Dudka z Lublina, podczas penetracji lasu w pobliżu wsi. Za pomocą wykrywacza metali wydobyli oni z ziemi wiele przedmiotów żelaznych — elementów uzbrojenia i narzędzi, jak: miecz z pochwą, fragmenty umba, 17 nitów, 9 grotów, ostroga, tok, 7 noży oraz brązowy fragment pochwy. Miecz, co najmniej 1 grot i 3 noże były zgięte. Umbo zachowane było fragmentarycznie. Miecz oraz grot zostały przez znalazców wyprostowane.

O tym odkryciu Wojewódzki Konserwator Zabytków oraz Biuro Badań i Dokumentacji Zabytków w Tarnobrzegu zostały powiadomione przez historyka Andrzeja Wediuka z Janowa Lubelskiego i Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie.

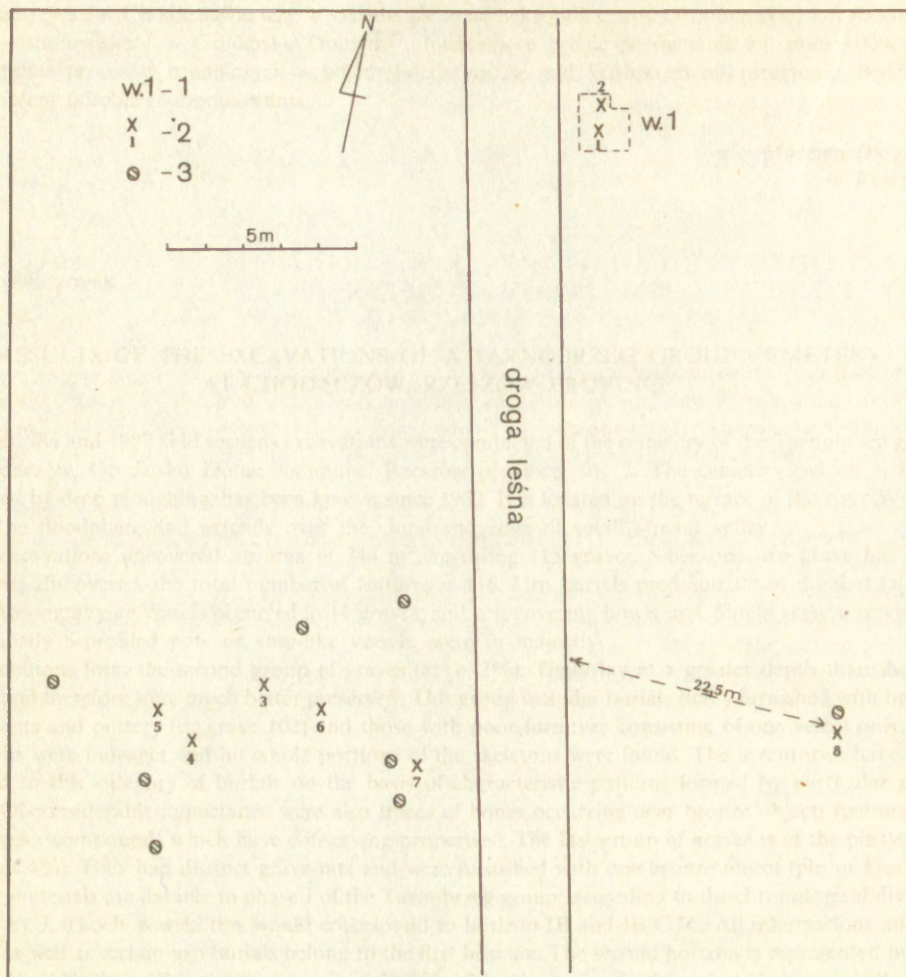

Ryc. 1. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Plan sytuacyjny stanowiska

1 — las sosnowy; 2 — łąki; 3 — teren podmokły; 4 — drogi leśne; x — lokalizacja stanowiska
Rys. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Situation plan of the site:

1 — pine wood; 2 — meadows; 3 — wet soil; 4 — wood paths; x — site location

Ryc. 2. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Badania ratownicze na stanowisku (IX 1990 r)

1 — wykop 1; 2 — punkty z lokalizacją części znalezisk (cyframi oznaczono numery obiektów); 3 — drzewa w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów

Rys. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Rescue investigation on the site (September, 1990)

1 — excavation trench; 2 — find-spots (number refer to features); 3 — trees in the vicinity of the features

We wrześniu 1990 r. BBiDZ w Tarnobrzegu przeprowadziło akcję ratowniczą na stanowisku 2 w Pikulach. Na miejscu odkrycia wykonano szkie i naniesiono na niego punkty z dokładną lokalizacją części znalezisk (ryc. 2). Z informacji znalazców wynika, że zabytki pierwotnie znajdowały się w różnym położeniu. Kilkakrotnie zgięty miecz wraz z fragmentami umba i nitami odkryty został w północnej części stanowiska. W odległości ok. 15 m w kierunku południowo-zachodnim natrafiono na największą liczbę zabytków, które pochodzą z co najmniej 5 obiektów, natomiast we wschodniej części stanowiska, odległej o ok. 30 m od tych obiektów, wydobyto z ziemi 3 grotty, prawdopodobnie pochodzące z 2 jam (ryc. 2). Na podstawie danych, uzyskanych od znalazców, ustalono miejsca odkryć co najmniej 7 obiektów, z których

pochodzi część przedmiotów. W pozostałych przypadkach próby dokładnej lokalizacji zabytków okazały się bezskuteczne. W miejscu odkrycia miecza (obiekt 1) założono wykop, spodziewając się odkryć dalsze ewentualne elementy wyposażenia i ustalić charakter obiektu. Jama została całkowicie zniszczona. W przemieszanej warstwie piasku natrafiono jedynie na ułamek brzegu umba i nieokreślone, w większości drobne fragmenty przedmiotów żelaznych. Natomiast w bezpośrednim sąsiedztwie odsłonięto obiekt 2, który, poza węglem drzewnym, pozbawiony był jakiegokolwiek wyposażenia (ryc. 8).

Dotychczas na stanowisku nie natrafiono na ceramikę. Brak jest również kości. W miejscach, w których wydobyto zabytki zaobserwowano szary piasek, a w wypełniku obiektu 2 także drobne kawałki węgla drzewnego.

OPIS MATERIAŁÓW

Obiekt 1

Obiekt całkowicie zniszczony. W przemieszanej warstwie piasku na głębokości ok. 20–40 cm wyeksplorowano fragment brzegu żelaznego umba, 4 fragmenty nieokreślonego przedmiotu żelaznego i ok. 30 ułamków drobnych żelaznych blaszek.

Inwentarz:

1. a) Żelazny miecz obosieczny, pierwotnie kilkakrotnie zgięty. Trzpień rękojeści obustronnie wyodrębniony, lekko rozszerzający się w kierunku głowni i przechodzący w głownię prawie prostokątnie. Brak zakończenia jelca. Przekrój trzpienia czworoboczny. Głownia długa, nieznacznie zwężająca się w kierunku półowalnego zakończenia sztychu. Wzdłuż środka głowni zgrubienie, przypominające w śladowej formie żeberko. Przekrój głowni facetowany. Na sztychu zachowany fragment pochwy wzmocnionej podłużnymi rynienkowatymi okuciami oraz prostymi i ozdobnymi (profilowanymi) poprzecznymi listewkami. Dł. miecza 91,5 cm, głowni 76,6 cm, szer. głowni 3,9 cm, gr. 0,5 cm (ryc. 3f, 4a-c, 6a).

b) Fragment górnej partii zgiętej łukowato żelaznej pochwy z prostą klamerką opinającą i zawieszka. Zawieszka na końcach zaokrąglona, u góry czworoboczne uszko, poniżej owalny guzek. Szer. pochwy 4,3 cm, dł. zawieszki ok. 18,5 cm (ryc. 3b, 5).

c) Niezdobione, silnie zgięte fragmenty pochwy, najprawdopodobniej z jej środkowej części (ryc. 3c).

d) Fragmenty dolnej partii pochwy z ułamekami okuć wzmacniających (ryc. 3d).

e) Zakończenie pochwy (trzewik) w postaci sztabki o łódkowatym kształcie, z zachowanymi fragmentami ścianek i 2 okuć wzmacniających. Szer. zakończenia 3,1 cm, gr. 1,1 cm (ryc. 3e, 6b).

f) Fragmenty nieokreślonych części pochwy oraz okuć wzmacniających.

2. Fragmenty żelaznego umba stożkowatego bez wyodrębnionego kolca o pokrywie lekko wypukłej. Brak dużej partii pokrywy oraz brzegu. Średn. brzegu umba ok. 16 cm (ryc. 7a).

3. Fragmenty zdeformowanego, nieokreślonego przedmiotu żelaznego (umba?).

4. 12 żelaznych nitów o płaskokulistych główkach i prostych trzpieniach, zakończonych guzkami. Średn. główek 2,2–2,6 cm, dł. 1,8–2,3 cm (ryc. 7 b–l).

Obiekt 2

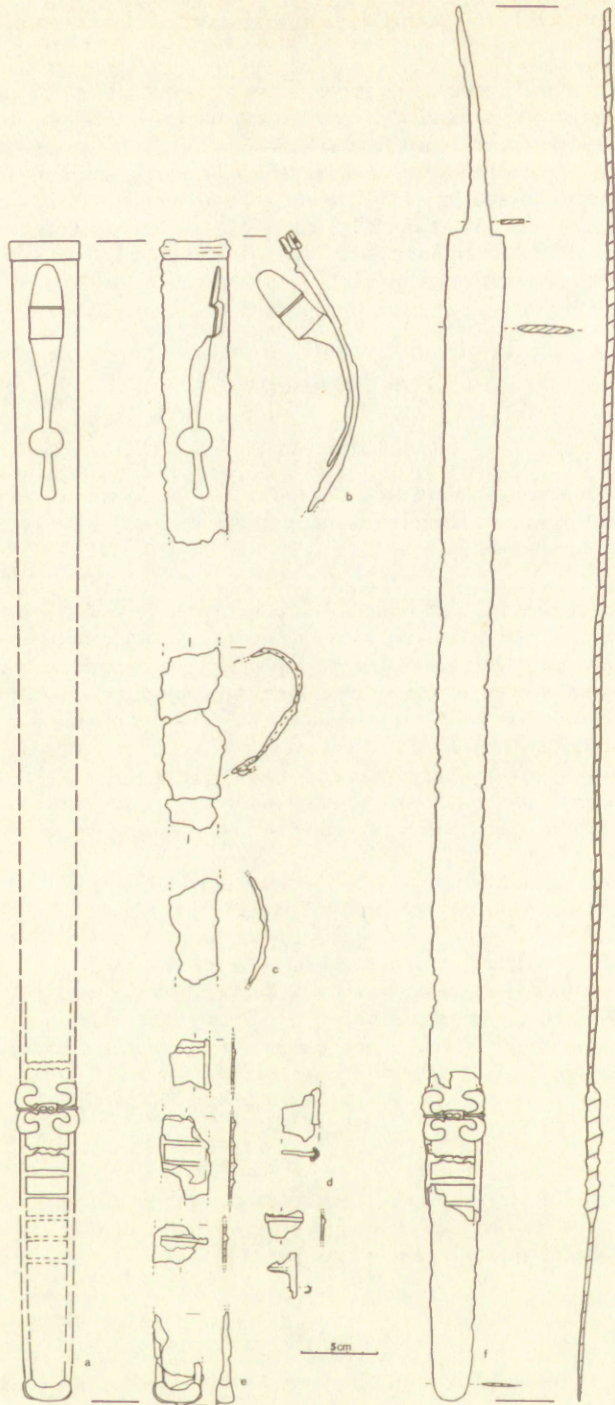
Na głębokości 20 cm odsłonięto szarą i ciemnoszarą jamę o zarysie zbliżonym do owalu i wymiarach 40 × 50 cm. Z jamy wydobyto jedynie, występujący śladowo, węgiel drzewny. W przekroju jama miała kształt nieckowaty. Dno obiektu osiągnęło 45 cm (ryc. 8).

Obiekt 3

Inwentarz:

1. Żelazny grot o wąskim ostrzu i obustronnie, silnie wyodrębnionym żeberku. Przekrój ostrza daszkowaty z żeberkiem. W środku tulei nit, tkwiący w 2 otworach. Dł. grotu 19,7 cm, szer. ostrza 2 cm, gr. 1,1 cm (ryc. 7n).

2. Żelazna ostroga o łukowato wygiętym, wąskim kabląku, zakończonym płaskokulistymi guzkami. Przekrój kabląka półowalny. Kolec długi, zgięty, w przekroju czworoboczny. Rozpiętość kabląka 6,9 cm, szer. kabląka 0,9 cm, wys. kolca 2,3 cm (ryc. 7o).

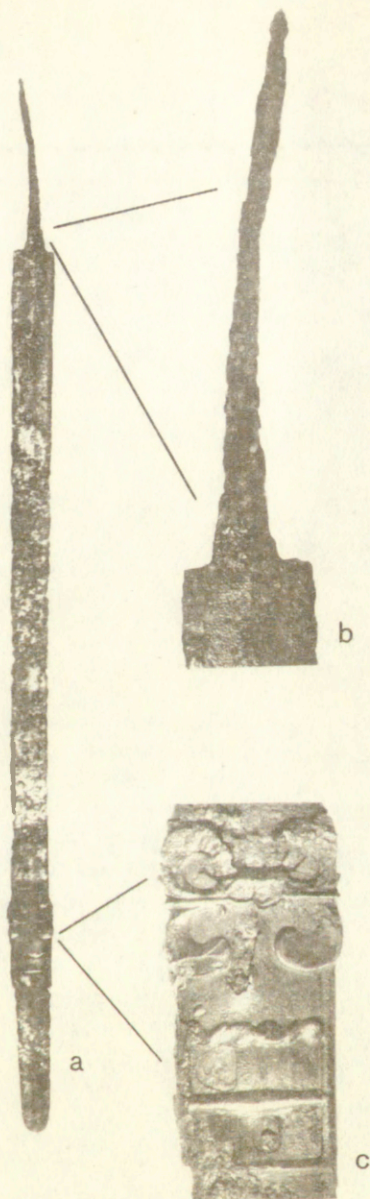

Ryc. 3. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Inwentarz obiektu 1:

a — rekonstrukcja pochwy miecza; *b–e* — fragmenty żelaznej pochwy; *f* — żelazny miecz
Rys. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Inventory of feature 1:

a — reconstruction of the sword sheath; *b–e* — fragments of the iron sheath; *f* — iron sword

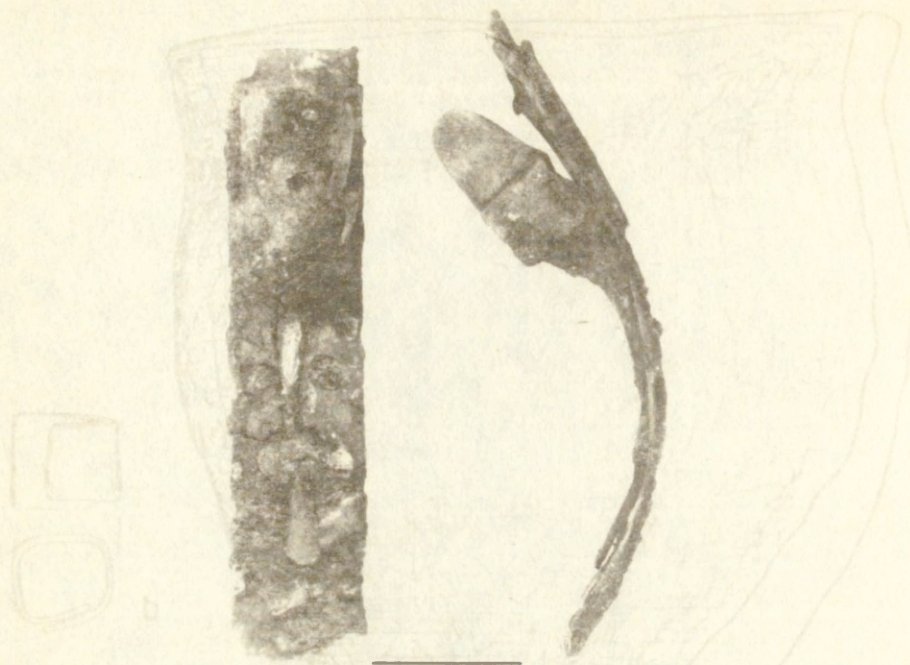
Ryc. 4. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Inwentarz obiektu 1:

a - c — żelazny miecz z fragmentem pochwy

Fot. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Inventory of feature 1:

a-c — iron sword with sheath fragments

Ryc. 5. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Inwentarz obiektu 1:
fragment górnej partii żelaznej pochwy z zawieszką

Fot. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Inventory of feature 1: fragment of the upper part of the iron sheath with suspender

3. Fragment pochwy z brązu, w dolnej partii zdobionej ornamentem stempelkowym w postaci odcisków, profilowanych dołeczków z kropkami w środku. W blaszce wywiercone otworki, służące do przynitowania 3 podłużnych, profilowanych ozdób, z których zachowały się 2. Wymiary: dł. blaszki 9,8 cm, szer. 3,4 cm, gr. 0,1 cm, dł. ozdób 8 i 8,2 cm, gr. 0,2 cm (ryc. 7m, 9).

Obiekt 4

Inwentarz:

1. Żelazny grot włóczni o długim, liściowatym ostrzu. Przekrój ostrza rombowski. W tulei 2 otworki na nit. Dł. grotu 31,3 cm, szer. ostrza 3 cm (ryc. 10a).

Obiekt 5

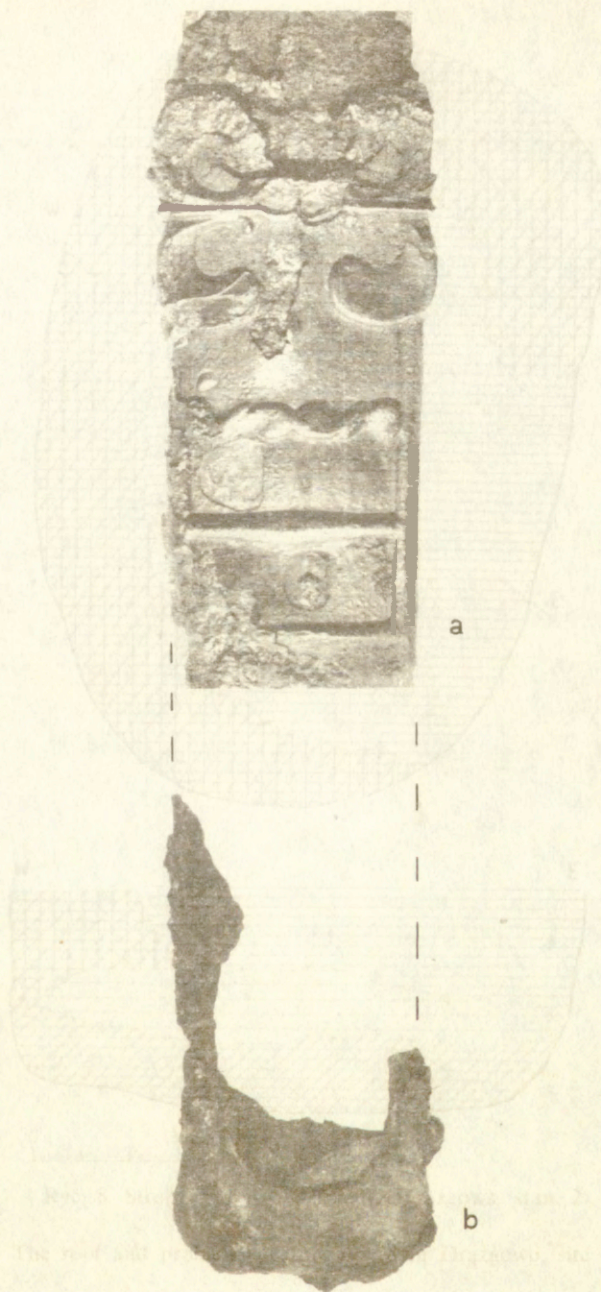
Inwentarz:

1. Żelazny grot włóczni o częściowo uszkodzonym ostrzu liściowatym. Przekrój ostrza daszkowaty. Zach. dł. grotu 26,4 cm, szer. ostrza 4 cm (ryc. 10b).

Obiekt 6

Inwentarz:

1. Żelazny grot o ostrzu z dwoma zadziorami i z długą tuleją. Jeden zadziór złamany. Przekrój ostrza soczewkowaty. W tulei 2 otwory na nit. Dł. grotu 22,4 cm, szer. ostrza poniżej zadziorów 2,8 cm (ryc. 10c).

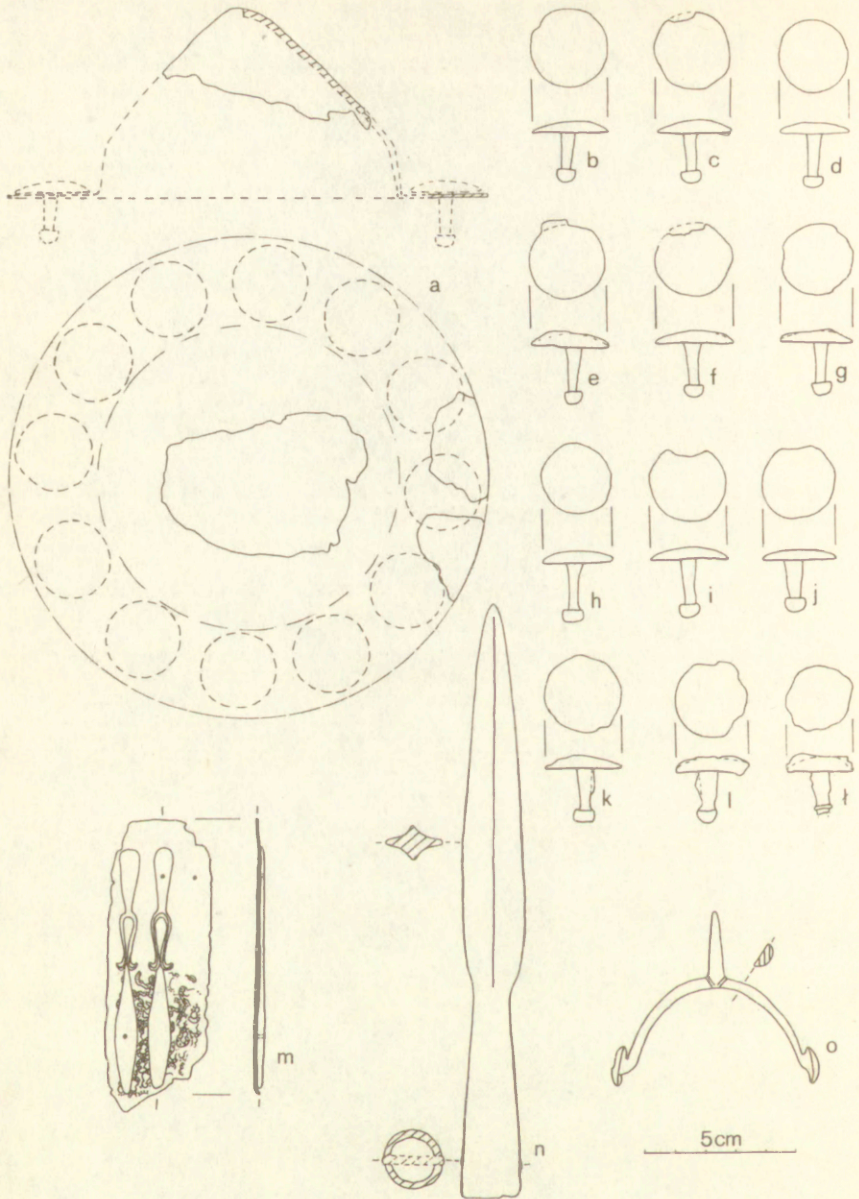
Ryc. 6. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Inwentarz obiektu 1:

a — fragment żelaznej pochwy; *b* — fragment żelaznego zakończenia pochwy

Fot. K. Garbacz

Pikulė, Janów Lubelski commune, site 2. Inventory of feature 1:

a — fragment of the iron sheath; *b* — fragment of the iron sheath tip

Ryc. 7. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Inwentarz obiektu 1:

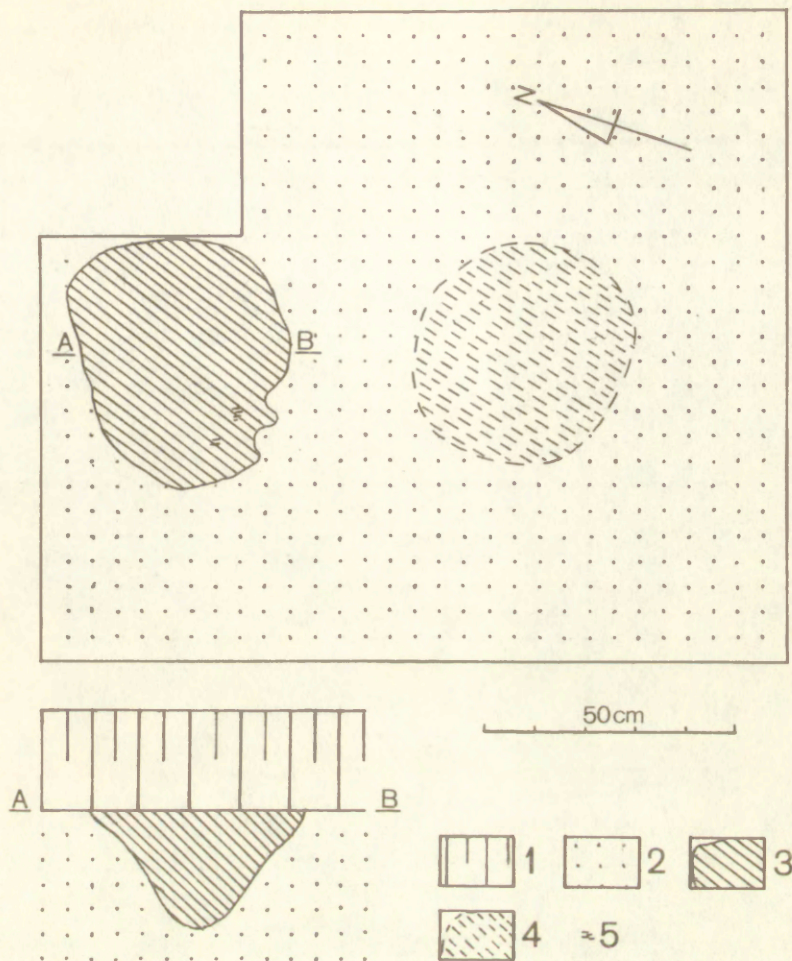
(a-l) i obiektu 3 (m-o): a — fragmenty żelaznego umba; b-l — żelazne nity; m — brązowy fragment pochwy; n — żelazny grot; o — żelazna ostroga

Rys. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Inventory of feature 1: (a-l) and feature 3:

a — fragments of the iron shield front; b-l — iron rivets; m — bronze sheath fragment; n — iron spearhead; o — iron spur

Ryc. 8. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Rzut poziomy i przekrój obiektu

1 — humus; 2 — rdzawy piasek calcowy; 3 — wypełnisko obiektu, szary i ciemnoszary piasek; 4 — hipotetyczny zarys obiektu 1;
5 — węgiel drzewny

Rys. K. Garbacz

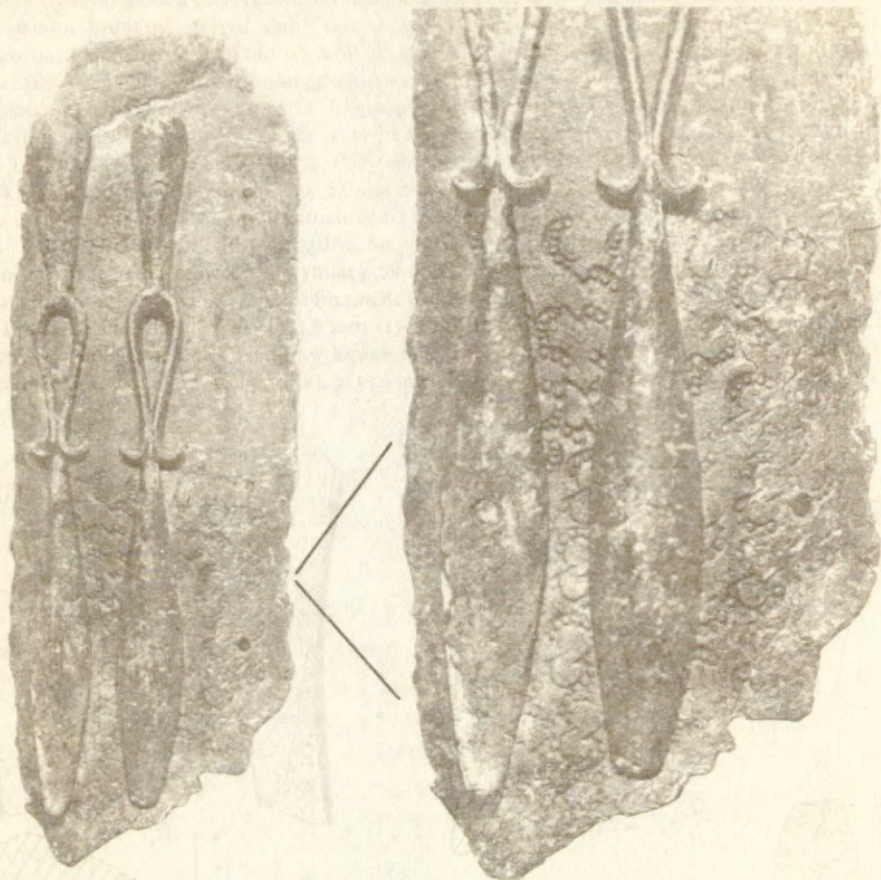
Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Plan and section of feature 2:

1 — humus; 2 — reddish sand (primary ground); 3 — fill of the feature, grey and dark grey sand; 4 — hypothetical outline of feature 1;
5 — charcoal

Obiekt 7

Inwentarz:

1. Długi nóż o zgiętym ostrzu i skróconym, obustronnie wyodrębnionym, trzpieniu. Pierwotna dł. ok. 28 cm, szer. ostrza 2,4 cm (ryc. 11a).

Ryc. 9. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Brązowy fragment pochwy z obiektu 3

Fot. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. A bronze fragment of the sheath from feature 3

Obiekt 8

Inwentarz:

1. Żelazny grot o długim, liściowatym ostrzu. Ostrze o przekroju daszkowatym z lekko wyodrębnionym żeberkiem. U góry tulei lekko wyodrębnione 2 dookólne żeberka. Dł. grotu 31,3 cm, szer. ostrza 3,6 cm (ryc. 10d).

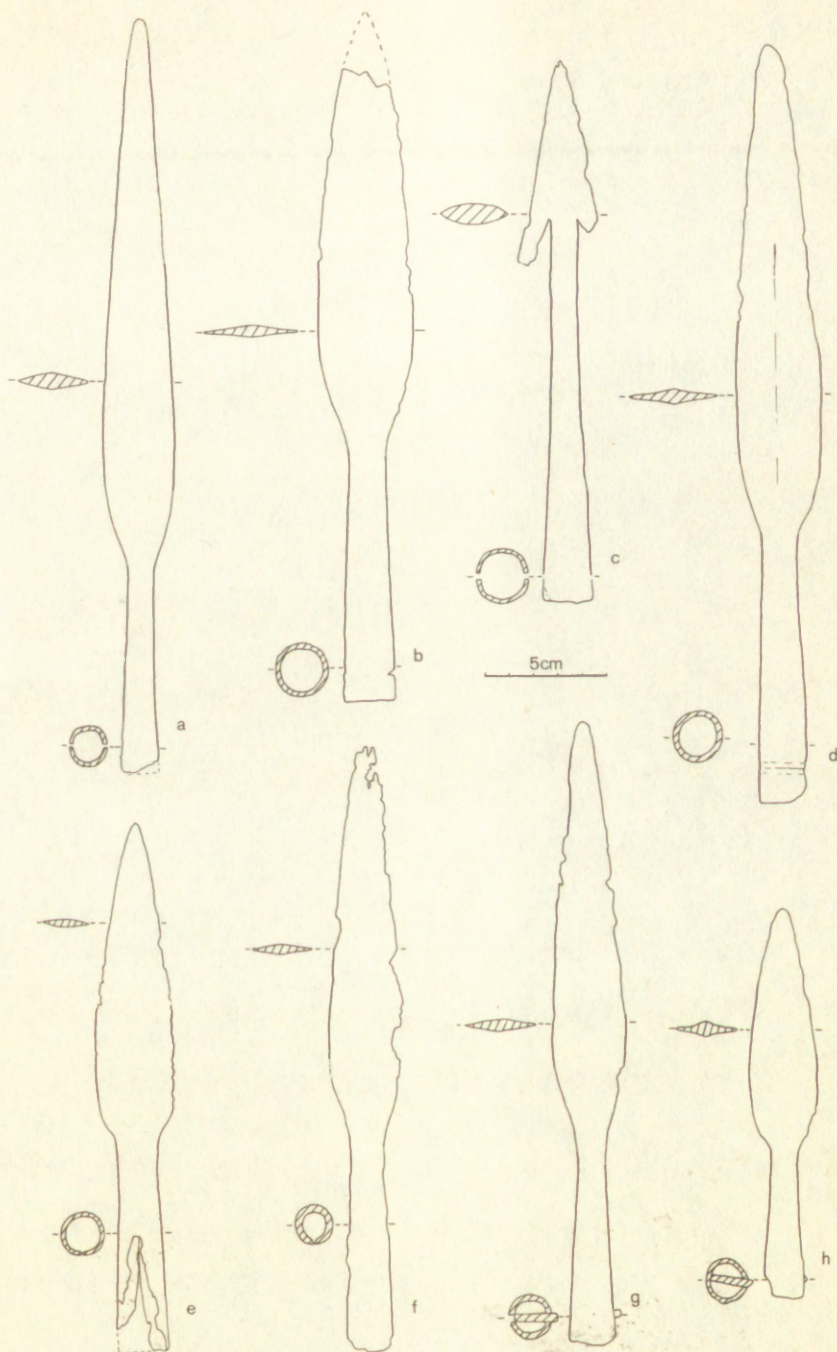
2. Żelazny grot oszczepu o liściowatym ostrzu. Przekrój dolnej partii ostrza soczewkowaty. Dł. grotu 21,9 cm, szer. ostrza 3,3 cm (ryc. 10e).

3. Żelazny grot oszczepu o liściowatym, częściowo uszkodzonym ostrzu z nieznacznie, obustronnie wyodrębnionym żeberkiem. Przekrój ostrza daszkowaty. Zach. dł. 25,4 cm, szer. ostrza 2,9 cm (ryc. 10f).

Zabytki o nie ustalonej lokalizacji:

1. Krótki żelazny grot oszczepu o liściowatym ostrzu z obustronnie wyodrębnionym żeberkiem. Przekrój ostrza daszkowaty. Wewnątrz tulei nit. Dł. grotu 16,1 cm, szer. ostrza 2,8 cm (ryc. 10h).

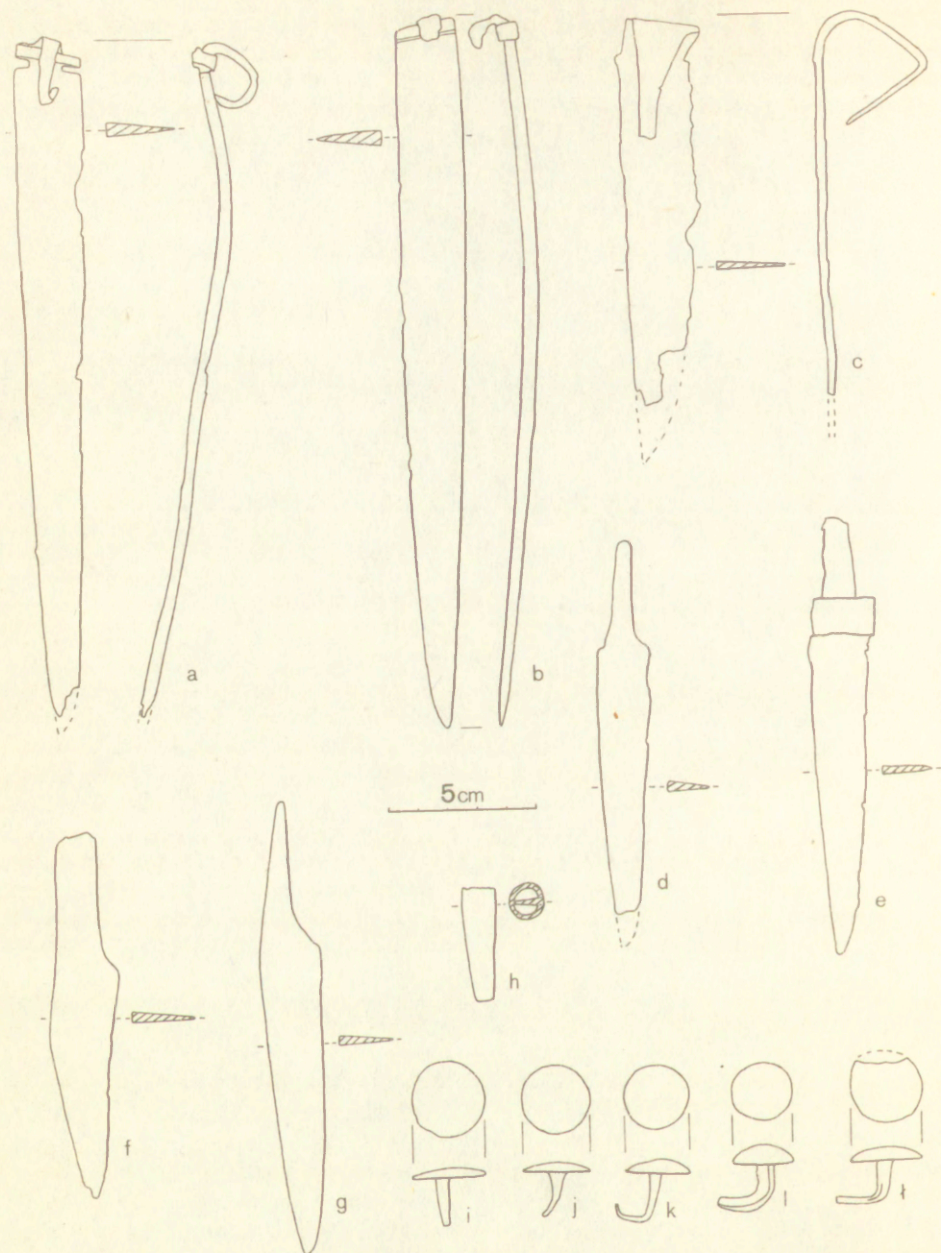
2. Żelazny grot włóczni o liściowatym ostrzu. Przekrój ostrza daszkowaty. W tulei 2 otwory oraz nit. Dł. grotu 25,9 cm, szer. ostrza 3 cm (ryc. 10g).

Ryc. 10. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Żelazne groty z obiektów: 4 (a), 5 (b), 6 (c), 8 (d—f) oraz z obiektów o nie ustalonej lokalizacji (g—h).

Rys. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Iron spearheads from features: 4 (a), 5 (b), 6 (c), 8 (d—f) and from features with undetermined location (g—h)

Ryc. 11. Pikule, gm. Janów Lubelski, stan. 2. Przedmioty żelazne z obiektu 7 (a) oraz z obiektów o nie ustalonej lokalizacji (b—f):

a—g — noże; h — tok, i—l — nity

Rys. K. Garbacz

Pikule, Janów Lubelski commune, site 2. Iron artifacts from feature 7 (a) and from features with undetermined location (b—f):

a—g — knives; h — lance rest; i—l — rivets

3. Długi nóż żelazny o łukowato zgiętym ostrzu. Wzdłuż ostrza nieregularnie „ryte” płytkie żłobki. Obustronnie wyodrębniony trzpień wygięty i zachowany fragmentarycznie. Zach. dł. 24,5 cm, szer. ostrza 2,3 cm (ryc. 11b).
4. Żelazny nóż o obustronnie wyodrębnionym trzpieniu. Górna część ostrza i trzpień silnie zgięte. Pierwotna dł. ok. 21 cm, szer. ostrza 2,5 cm (ryc. 11c).
5. Żelazny nóż o obustronnie wyodrębnionym trzpieniu. Zach. dł. 12,8 cm, ostrza 1,8 cm (ryc. 11d).
6. Żelazny nóż o obustronnie wyodrębnionym trzpieniu. Na trzpieniu zachowane okucie drewniane(?) części rękojeści. Dł. noża 15 cm, szer. ostrza 2 cm, gr. 0,4 cm (ryc. 11e).
7. Krótki nóż żelazny o jednostronnie wyodrębnionym, szerokim trzpieniu i łukowato wygiętym ostrzu. Dł. noża 12,4 cm, szer. ostrza 2,2 cm (ryc. 11f).
8. Żelazny nóż o jednostronnie wyodrębnionym trzpieniu, łukowato przechodzącym w ostrze. Dł. noża 15,5 cm, szer. ostrza 2,1 cm (ryc. 11g).
9. Żelazny tok w formie tępo zakończonyj tulejki. W środku nit. Dł. 3,8 cm, średn. 1,3 cm (ryc. 11h).
10. 5 żelaznych nitów o płaskokulistych główkach. Dł. 1,8—3,6 cm, średn. główek 1,9—2,6 cm (11i—11j).

ANALIZA MATERIAŁÓW

Miecz pochodzi ze zniszczonego obiektu 1, zawierającego oprócz tego okazu fragment umbra i 12 nitów (ryc. 8). Miecz ten był kilkakrotnie rytualnie zgięty razem z pochwą, zachowaną fragmentarycznie. Znalazcy wyprostowali miecz, od którego odłączyły się ułamki pochwy. Pozostał jedynie ozdobny fragment jej dolnej partii, osadzonej na sztychu miecza (ryc. 3, 4—6).

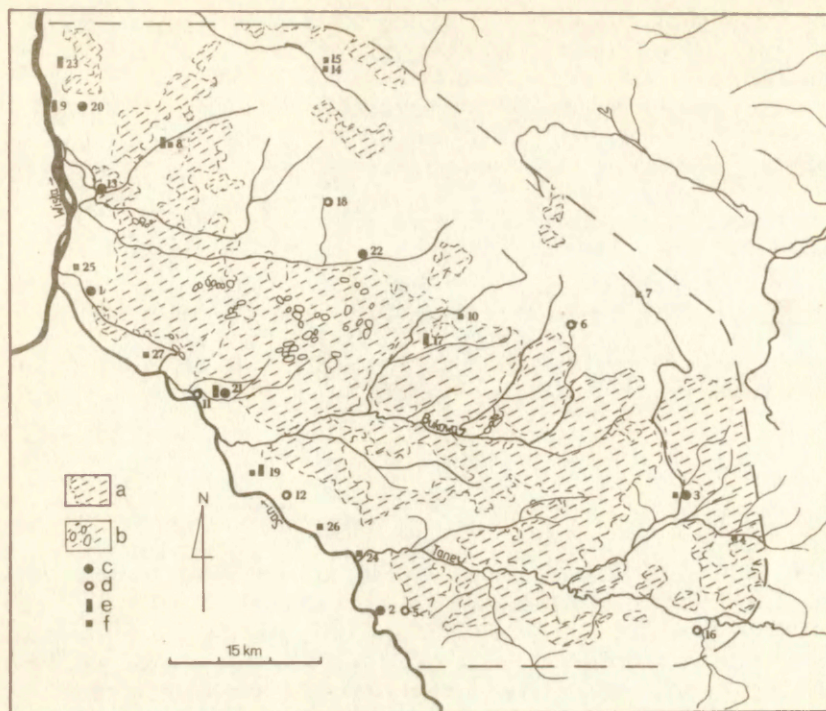
Egzemplarz z Pikul, ze względu na ukształtowanie jelca oraz głowni przy podstawie rękojeści, można zaliczyć do typu IV J. Kostrzewskiego (J. Kostrzewski 1919, s. 85, ryc. 67, s. 87, M. D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 36). Głownia przy podstawie rękojeści uformowana jest prosto i prawie pod kątem prostym przechodzi w jelec. Miecz z Pikul posiada długą głownię, zakończenie sztychu jest zaokrąglone. Ta cecha często występuje w przypadku mieczy typu III—IV (J. Kostrzewski 1919, s. 86, ryc. 68 d, s. 87).

Zachowane fragmenty żelaznej pochwy, ze śladami patyny ogniowej, pomimo dużego uszkodzenia pozwalają na jej rekonstrukcję (ryc. 3, 4a, c, 5, 6). Przy otworze pochwa była ukształtowana prosto i wzmocniona klamerką. Poniżej zachowała się zawieszka o zaokrąglonych końcach, czworobocznym uszkiem i owalnym guzku. Po bokach pochwa była wzmocniona 2 podłużnymi, rynienkowatymi okuciami. W dolnej partii egzemplarz ten był obustronnie zaopatrzony w proste i ozdobne poprzeczne listewki. Zakończenie pochwy jest uformowane łódkowato. Ten bardzo rzadki typ trzewików jest charakterystyczny dla późnolateńskich mieczy celtyckich (M. Jahn 1916, s. 26, ryc. 14, s. 27, J. Kostrzewski 1919, s. 98).

Miecze typów III—IV J. Kostrzewskiego należą do rzadkich znalezisk, których zasięg w zasadzie był ograniczony do terenów Pomorza, a przede wszystkim do Kujaw i dolnej Wisły (J. Kostrzewski 1919, s. 87; D. Bohnsack 1938, s. 42—43; M. D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 36). Na terenie kultury przeworskiej spotyka się je sporadycznie (K. Godłowski 1981, s. 78). W Wilanowie (grób 79) znaleziono niewielki ułamek głowni miecza IV (J. Marciniak 1957, s. 145—146, tabl. LXXI, 10), dlatego też niemożliwe jest jakiegokolwiek porównywanie tego egzemplarza z mieczem z Pikul. Również w przypadku miecza z grobu 88, zaliczanego przez J. Marciniaka do typu III (1957, s. 96, 145—146, tabl. LXXX, 9), jest to niemożliwe.

Na terenie kultury przeworskiej bardzo rzadkie są także pochwy łączone z mieczami typów III i IV. Bardzo duże podobieństwo do okazu z Pikul wykazuje fragment pochwy miecza obosiecznego, odkrytego na cmentarzysku kultury przeworskiej w Rzężawach (znaleziony grób 17 — S. Jasnosz 1966, s. 238). S. Jasnosz miecz z pochwą datuje na drugą połowę II w. p.n.e. (1966, s. 265), tj. na fazę środkową młodszego okresu przedrzymskiego (ryc. 13).

W obydwu przypadkach identyczny jest sposób osadzania ścianek pochwy w przybrzeżnych, rynienkowatych okuciach, wzmocnionych prostymi i ozdobnymi (profilowanymi) listewkami poprzecznymi. Takie samo jest również zakończenie pochwy, które ma kształt łódkowaty. Ten sam typ reprezentują zawieszki, z tym, że okaz z Rzężaw zachowany jest fragmentarycznie. Ale można

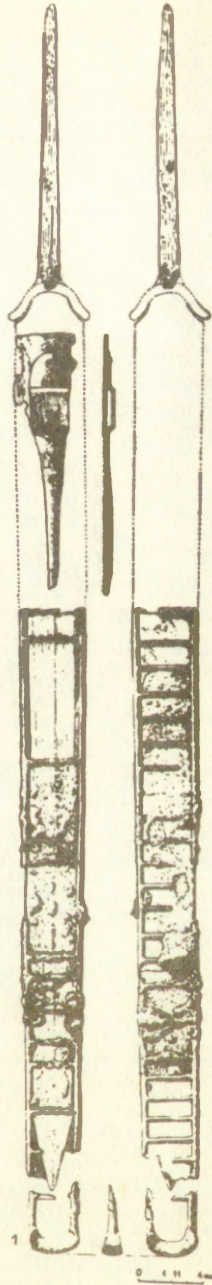
Ryc. 12. Mapa znalezisk z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich między dolnym Sanem i Roztoczem

a — strefa leśna; *b* — stawy; *c* — osada; *d* — ślad osadnictwa; *e* — cmentarzysko; *f* — moneta, skarb monet. — Antoniów, woj. Tarnobrzeg; 2 — Bieliny, woj. Tarnobrzeg; 3 — Biłgoraj, woj. Zamość; 4 — Brodziazi, woj. Zamość; 5 — Bukowina, woj. Tarnobrzeg; 6 — Dzwola, woj. Tarnobrzeg; 7 — Goraj, woj. Zamość; 8 — Gościeradów, woj. Tarnobrzeg; 9 — Jakubowice, woj. Tarnobrzeg; 10 — Janów Lubelski, woj. Tarnobrzeg; 11 — Kępa Rzczycka, woj. Tarnobrzeg; 12 — Kłyżów, woj. Tarnobrzeg; 14 — Kraśnik, woj. Lublin; 15 — Kraśnik Fabryczny, woj. Lublin; 16 — Księżpol, woj. Zamość; 17 — Pikule, woj. Tarnobrzeg; 18 — Potok Stany Kolonia, woj. Tarnobrzeg; 19 — Pysznica, woj. Tarnobrzeg; 20 — Rachów, woj. Tarnobrzeg; 21 — Rzczyca Długa, woj. Tarnobrzeg; 22 — Stojeszyn, woj. Tarnobrzeg; 23 — Świeciechów Duży, woj. Tarnobrzeg; 24 — Ulanów—okolice, woj. Tarnobrzeg; 25 — Witkowice, woj. Tarnobrzeg; 26 — Zarzeczce, woj. Tarnobrzeg; 27 — Żabno, woj. Tarnobrzeg

Ryc. K. Garbacz

Map of finds from the Late pre-Roman period and the period of Roman influence between the lower San and Roztocze

a — forested zone; *b* — ponds; *c* — settlement; *d* — settlement trace; *e* — cemetery; *f* — a coin, coin hoard. — Antoniów, Tarnobrzeg province; 2 — Bieliny, Tarnobrzeg province; 3 — Biłgoraj, Zamość province; 4 — Brodziazi, Zamość province; 5 — Bukowina, Tarnobrzeg province; 6 — Dzwola, Tarnobrzeg province; 7 — Goraj, Zamość province; 8 — Gościeradów, Tarnobrzeg province; 9 — Jakubowice, Tarnobrzeg province; 10 — Janów Lubelski, Tarnobrzeg province; 11 — Kępa Rzczycka, Tarnobrzeg province; 12 — Kłyżów, Tarnobrzeg province; 13 — Kosin, Tarnobrzeg province; 14 — Kraśnik, Lublin province; 15 — Kraśnik Fabryczny, Lublin province; 16 — Księżpol, Zamość province; 17 — Pikule, Tarnobrzeg province; 18 — Potok Stany Kolonia, Tarnobrzeg province; 19 — Pysznica, Tarnobrzeg province; 20 — Rachów, Tarnobrzeg province; 21 — Rzczyca Długa, Tarnobrzeg province; 22 — Stojeszyn, Tarnobrzeg province; 23 — Świeciechów Duży, Tarnobrzeg province; 24 — Ulanów — the environs, Tarnobrzeg province; 25 — Witkowice, Tarnobrzeg province; 26 — Zarzeczce, Tarnobrzeg province; 27 — Żabno, Tarnobrzeg province

Ryc. 13. Rzęzawy, woj. Sieradz. Żelazny miecz z pochwą

Repr. G. Komada (wg S. Jasnosza 1966, s. 248, ryc. 17,1)

Rzęzawy, Sieradz province. Iron sword with a sheath (after Jasnosz 1966, p. 248, fig. 17,1)

przypuszczać, że brakująca jego dolna partia była podobna do tej części zawieszki pochodzącej z Pikul (por. S. Jasnosz 1966, s. 246, 248, ryc. 17,1). Podobnie ukształtowane zawieszki (zwłaszcza górne partie) znane są z cmentarzysk kultury przeworskiej w Kacicach: jama 2 (K. Musianowicz 1950, s. 33, 42—43, tabl. VIII, 2), Łęgonicach Małych: grób 42 (T. Liana 1976, s. 82, ryc. 30, s. 94), Piotrkowie Kujawskim (B. Zielonka 1956, s. 276) i Paruszewicach (górną część — J. Kostrzewski 1919a, s. 13, ryc. 14.).

Zachowany fragment miecza z Rzęzaw różni się od okazu z Pikul zakończeniem sztychu, które w pierwszym przypadku jest ostre. Dowolna rekonstrukcja prawie całkowicie brakującej górnej partii tego egzemplarza przypomina typ II J. Kostrzewskiego (S. Jasnosz 1966, s. 248, ryc. 17, 1), co zasadniczo odróżnia go od miecza z Pikul, zaliczanego do typu IV.

S. Jasnosz, wskazując na powiązania bogatej w ornamentykę pochwy miecza z Rzęzaw z zabytkami celtyckimi, zalicza go do importów celtyckich (1966, s. 264), natomiast T. Dąbrowska traktuje go jako import bądź naśladownictwo (1988, s. 135). Podobnie autorka klasyfikuje pochwę miecza z Łęgowic Małych (stan. 2, grób 42) z „perełkowatymi” listewkami poprzecznymi, a także z Piotrkowa Kujawskiego: stan. 1, grób 25 (T. Dąbrowska 1988, s. 135, E. Kaszewska 1962, s. 16, 34, tabl. XXVI, 1a).

Pochwy mieczy znaleziono również w Niecieplinie: luźno (R. Kozłowska 1958, tabl. CXI, 18), Starej Wsi: grób 7 (T. Dąbrowska 1973, s. 163—164, tabl. IV, 5) i Wilanowie: grób 88 (J. Marciniak 1957, s. 96, 145—146), spośród których okazy z Niecieplina i Starej Wsi posiadały rylniokowate okucia i poprzeczne listewki. Pochwy te są łączone z mieczami typu III J. Kostrzewskiego i datowane na późną fazę młodszego okresu przedrzymskiego (Niecieplin, Stara Wieś — T. Dąbrowska 1973, s. 163—164) do jego końca (Wilanów — J. Marciniak 1957, s. 146).

Miecz z Pikul, z bogato ornamentowaną pochwą, zaliczony jest do tego typu znalezisk, których forma wykształciła się nad dolną Wisłą w środkowej fazie młodszego okresu przedrzymskiego pod wpływem późnolateńskich mieczy celtyckich i przetrwała do jego końca (M.D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 36—37, tam dalsza literatura). Znaleźiska z pozostałych terenów Polski świadczą o tym, że taka broń rozprzestrzeniła się również na obszarze kultury przeworskiej, chociaż są to znaleźiska bardzo rzadkie i w większości przypadków zachowane w stanie szczątkowym.

Na podstawie dotychczasowych ustaleń dla mieczy typów III—IV znaleźisko to można datować na środkową lub późną fazę młodszego okresu przedrzymskiego (M.D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 37; S. Jasnosz 1966, s. 265; K. Godłowski 1981, s. 78; T. Dąbrowska 1988, s. 26, tabl. V, 83).

Brązowy fragment pochwy to jedyny wykonany z tego metalu zabytek, jaki odkryto dotychczas na stanowisku w Pikulach (ryc. 7m). Zachowany fragment pochwy jest bogato zdobiony, pokrywającym jego dolną połowę, odciskanim ornamentem w postaci profilowanych dołeczków z kropkami w środku. Dodatkowo pochwa posiada przynitowane 2 podłużne profilowane ozdoby, które częściowo zastępują ornament.

Na obszarze kultury przeworskiej znaleźiska brązowych pochew należą do rzadkości. Znane są egzemplarze z Wesołka (grób 50), Witaszewic: stan. 1, grób 180/1937 (T. Dąbrowska 1988, s. 136) oraz Tuczna (T. Makiewicz 1975/1977), s. 130, 132, 148, tabl. IX, 4). W Tucznie znaleziono fragment ażurowego okucia brązowej pochwy miecza, w Wesołkach również fragment ażurowego okucia górnej części pochwy (I. i K. Dąbrowscy 1967, s. 56, ryc. 57, 1, s. 57), natomiast z Witaszewic pochodzi cała brązowa pochwa ze zdobieniem ażurowym, z 3 grupami kółek koncentrycznych (A. Niewęglowski 1972, s. 278; E. Kaszewska 1975, s. 207, 241, tabl. IV, 7). Jednak poza surowcem brak jest jakiegokolwiek podobieństwa tych okazów do fragmentu pochwy z Pikul.

Pochwa z Tuczna datowana jest na młodszy okres przedrzymski (T. Makiewicz 1975, s. 132), z Wesołek na rozwiniętą później fazę młodszego okresu przedrzymskiego, natomiast egzemplarz z Witaszewic pochodzi z przełomu MOPR i wczesnego okresu rzymskiego (T. Dąbrowska 1988, s. 137).

Powyższe ustalenia dotyczące chronologii brązowych pochew mieczy, a także występowania ostrogi i grotu z ostrym żeberkiem pozwalają na datowanie fragmentu pochwy z Pikul na późną fazę młodszego okresu przedrzymskiego.

Okazy z Wesołek i Witaszewic zreaktowane są jako import. Ażurowe pochwy produkowane były na terytorium Noricum i Panonii, stąd rozprzestrzeniły się w Europie (T. Dąbrowska 1988, s. 135—136).

Można przypuszczać, że pochwa z Pikul również pochodzi z importu, o czym świadcząby misterny ornament oraz profilowane nakładki. Ozdoby te przypominają fragment dolnej partii srebrnego okucia pochwy, pochodzenia noryckiego, znalezione w Eggeby (Szwecja). Jest to 5 ozdób, które nie są nakładane, lecz trwale połączone z pozostałymi elementami okucia (J. Werner 1977, s. 380, ryc. 9).

Umbo znalezione zostało razem z obosiecznym mieczem oraz 12 nitami. Zachował się fragment partii szczytowej oraz 2 ułamki brzęgu ze śladami patyny ogniowej (ryc. 7a). Szczątkowe zachowanie zabytku utrudnia odpowiednią klasyfikację. Być może reprezentuje ono typ 4 D. Bohnsacka (D. Bohnsack 1938, s. 59, ryc. 36). Dwanaście nitów o płaskokulistych główkach i guzowatych zakończeniach znalezionych z umbem musiało służyć do przymocowania tego przedmiotu do tarczy (ryc. 9b—l).

Grotty włóczni i oszczepów znaleziono po obydwu stronach drogi leśnej, przecinającej stanowisko z północy na południe. Tuż przy drodze, od zachodu, natrafiono na 6 grotów pochodzących najprawdopodobniej z 5 obiektów usytuowanych w niedużej odległości od siebie. Po drugiej, wschodniej stronie drogi, w odległości ok. 30 m od tych obiektów odkryto 3 następne grotty. Znaleziono je w bliskim sąsiedztwie, ale wydaje się, że pochodzą z 2 grobów (ryc. 2). W sumie na stanowisku 2 w Pikulach odkryto 9 grotów, w tym 1 z zadziorami (ryc. 7n, 10). Długość grotów waha się od 16,1 cm (ryc. 10h) do 31,3 cm (ryc. 10a). Ich przekroje mają kształt daszkowaty z żeberkiem (ryc. 7n), rombowski (ryc. 10a), daszkowaty (ryc. 10b, d, f—h) i soczewkowaty (ryc. 10c, e — bliżej zakończenia ostrza). Wszystkie grotty mają tuleje o przekroju kolistym, w niektórych spośród nich tkwią nity poprzeczne (ryc. 7n, 10g, h). Na kilku okazach widoczne są ślady patyny ogniowej (grotty z obiektów 3, 4 i 8). Wszystkie grotty są wyprostowane, ale o jednym egzemplarzu, pochodzącym z obiektu 8, wiadomo, że w trakcie odkrywania był zgięty.

Grotty włóczni i oszczepów reprezentują bardzo liczny typ znalezisk występujących na obszarze kultury przeworskiej.

Na sporo trudności napotyka się podczas prób dokonywania podziału typologicznego i chronologicznego grotów (K. Godłowski 1959, s. 256; 1977, s. 53; M.D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 11—13; T. Liana 1970, s. 453). Dlatego też dokładne datowanie większości spośród grotów z Pikul jest niemożliwe, zwłaszcza, że znaleziska te pochodzą ze zniszczonych obiektów. Jedyny grot z ostrym żeberkiem był odkryty razem z ostrogą (ryc. 7o) i fragmentem pochwy miecza (ryc. 7m). Ostrogi tego typu spotyka się w późnej fazie młodszego okresu przedrzymskiego (J. Kostrzewski 1919, s. 141; K. Godłowski 1981, s. 81, ryc. IX, 16, s. 81; T. Dąbrowska 1988, s. 26, tabl. V, 72). Same grotty z ostrym żeberkiem, przebiegającym wzdłuż środka liścia od tulei do jego czubka, są charakterystyczne dla późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego (M.D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 24; K. Godłowski 1981, s. 78). Dwa grotty, w porównaniu z pozostałymi okazami, mają liście wyraźniej wyodrębnione od tulei (ryc. 10e, h). Być może pochodzą one z fazy B₂ okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1977, s. 64).

Grotty z zadziorami najwcześniej pojawiły się w młodszym okresie przedrzymskim. Były współczesne z zapinkami odmian M—O J. Kostrzewskiego. Grotty takie miały długi liść i w tym kształcie przetrwały do okresu wpływów rzymskich (M.D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 31; tam dalsza literatura).

Na terenie kultury przeworskiej grotty z zadziorami występują niezbyt licznie. Ich klasyfikacja chronologiczna jest utrudniona. Często spotyka się je w fazie B—okresu wpływów rzymskich, rzadziej w B₂ i późnym okresie rzymskim (T. Liana 1970, s. 453—454). W fazie B—typowe są grotty o krótkiej tulei z wypukłym, dookólnym wałkiem (T. Liana 1970, s. 453—454; K. Godłowski 1981, s. 83). W fazie B₂ grotty charakteryzują się krótkim liściem i długą tuleją, przypominającą rzymskie „pilum” (K. Godłowski 1981, s. 83; M.D. i R. Wołągiewiczowie 1963, s. 31, tam dalsza literatura). W starszej fazie późnego okresu rzymskiego grotty z zadziorami występują już bardzo rzadko (K. Godłowski 1981, s. 87).

Grotty z zadziorami posiadały tuleje o różnych kształtach: kolistych i wielobocznych. Egzemplarz z Pikul posiada długą, kolistą w przekroju tuleję i dwa zadziory. W trakcie badań interwencyjnych udało się zlokalizować miejsce odkrycia grotu, ale nie wiadomo, czy towarzyszyły mu jeszcze inne zabytki.

Na terytorium kultury przeworskiej do tego grotu znajduje się analogie w Choruli: groby 1, 25, 73 (K. Godłowski 1977, s. 53), Domaradzicach: grób 8 (B. Kostrzewski 1953, s. 164, ryc. 10,7, s. 265), Górcie Stogniewskiej: grób (K. Tunia 1980, s. 193, 195, ryc. 2a), Grodzisku Mazowieckim: grób A (B. Barankiewicz 1959, s. 211, tabl. IX, 1), Kamieńczyku: grób 301 (T. Dąbrowska 1988, s. 26, tabl. V, 81, s. 43—44),

Kopkach: grób 21? (R. Jamka 1935, s. 14, ryc. 14,2, s. 15, 22), Konopnicy: stan. 7, grób 73 (B. Abramek 1987, s. 60, tabl. XI, 19), Karczewcu: groby 5, 71 (T. Dąbrowska 1971, s. 179, ryc. 2g; 1973a, s. 385—386, 393, tabl. I, 16, s. 421, 426, tabl. XVI, 7, s. 509), Kryspinowie: grób 21 (K. Godłowski 1972, s. 131, ryc. 2d, 139), Młodzikowie: grób 188 (A. Dymaczewski 1957—58, s. 337, 338, ryc. 329, 12, s. 419), Niecieplinie: grób XII (R. Kozłowska 1958, s. 345, 358—359, tabl. CX, 15), Opatowie (K. Godłowski 1959, s. 234, 240, ryc. 74, 1), Opoce: groby 41, 75 (E. Szarek-Waszkowska 1971, s. 94, 103, 117, 156, tabl. XXIV, 6, s. 172, tabl. XL, 4) i Tucznie (T. Makiewicz 1975, s. 127, 142, tabl. III, 7).

Najwcześniej datowany jest grot z Kamieńczyka, tj. na późną fazę młodszego okresu przedrzymskiego. Część z grołów datowana jest na wczesny okres rzymski (Konopnica — B₁, Domaradzice, Górka Stogniewska — najprawdopodobniej wczesne B₂, Karczewiec, Młodzikowo — B₂, Niecieplin — II w. n.e.). Okaz z Grodziska Mazowieckiego datowany jest na późny okres rzymski, natomiast pozostałe groty nie mają dokładnej chronologii (Chorula, Kryspinów, Opatów, Opoka, Tuczno). Generalnie przyjmuje się, że groty z zadziarami, charakteryzujące się długą tuleją, datowane są na fazę B₂ okresu wpływów rzymskich (K. Godłowski 1981, s. 83). Jednak część z nich, jak wynika z przytoczonych wyżej przykładów, mogła mieć starszą lub młodszą chronologię.

Ustalenie chronologii dla grotu z Pikul jest bardzo utrudnione ze względu na jego luźny charakter oraz dużą rozpiętość chronologiczną tego typu zabytków. Biorąc jednak pod uwagę datowanie pozostałych zabytków znalezionych na stanowisku 2 w Pikulach, można przyjąć, że grot ten pochodzi z wczesnego okresu rzymskiego.

Na stanowisku w Pikulach odkryto jeden krótki, tępo zakończony, tok z tkwiącym w tulei poprzecznym nitem. Zabytki tego typu, pochodzące z okresu wpływów rzymskich, należą do znalezisk bardzo rzadkich (K. Godłowski 1977, s. 66). Wymiary toków są bardzo zróżnicowane: od ok. 5—6 cm do 14 cm (T. Dąbrowska 1973a, s. 509, K. Godłowski 1977, s. 66), a nawet do 18 cm (T. Dąbrowska 1973a, s. 389, 396, tabl. IV, 8). Tok z Pikul jest bardzo krótki (długość 3,8 cm). Toki pochodzą zarówno z młodszego okresu przedrzymskiego (np. T. Dąbrowska 1973a, s. 509, M. Urbański 1985, s. 174), jak też z okresu wpływów rzymskich (np. B. Kostrzewski 1953, s. 265; K. Godłowski 1977, s. 66).

Jedyny egzemplarz, pokrytej patyną ogniową ostrogi, został odkryty wraz z grotem i fragmentem brązowej pochwy miecza (obiekt 3). Okaz ten posiada lukowaty, wąski kabłąk zakończony guzkami oraz długi, wąski kolec (ryc. 7o).

Na stanowiskach kultury przeworskiej można doszukać się niewielu analogii do tego egzemplarza. Ostrogi podobne do okazu z Pikul znaleziono w Griniewie (T. Dąbrowska 1973, s. 144, tabl. IV, 8), Karczewcu: groby 152a, 178 (T. Dąbrowska 1973a, s. 473, 478, tabl. XL, 9, s. 491, 497, tabl. XLVIII, 11), Wesółkach: grób 3, (I. i K. Dąbrowscy 1967, s. 14, ryc. 7, 6,7). Zabytki te posiadają nieco większe guzki od ostrogi z Pikul.

Ostrogi pojawiają się w środkowej fazie młodszego okresu przedrzymskiego, jednak częściej występują w późnej fazie (K. Godłowski 1981, s. 81). Okazy z Karczewca datowane są na II i III fazę rozwoju cmentarzyska, co synchronizuje się ze środkową i późną fazą młodszego okresu przedrzymskiego (T. Dąbrowska 1973a, s. 508; 1988, s. 26, tab. V, 72). Ostrogi z Wesółek pochodzą z późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego (I. i K. Dąbrowscy 1967, s. 14). Egzemplarz z Pikul można datować na późną fazę młodszego okresu przedrzymskiego, co jest zbliżone z datowaniem, odkrytego razem z tym zabytkiem, grotu.

Zbiór noży obejmuje 7 sztuk, w większości pokrytych patyną ogniową (ryc. 11a—g). Dokładne miejsce odkrycia jest znane tylko w jednym przypadku (obiekt 7 — ryc. 11a).

W grupie tych znalezisk należy wyróżnić 2 rodzaje noży: krótkie okazy o długości od 12,4 cm (ryc. 11) do 15,5 cm (ryc. 11g) oraz długie od ok. 21 cm (ryc. 11c) do ok. 28 cm (ryc. 11a). Cztery noże krótkie, o trzpieniach jednostronnie i obustronnie wyodrębnionych, posiadają ostrza o górnej krawędzi w kształcie lekko lukowatym (ryc. 11a—c).

Warto zwrócić uwagę na długie noże ze względu na interpretację ich funkcji oraz dużo rzadsze występowanie w porównaniu z nożami krótkimi. Jak sugeruje K. Godłowski noże o długości ponad 20 cm mogą być interpretowane jako broń (1981, s. 81). Noże z Pikul, ze względu na długość, można porównać

z egzemplarzami z Bodzanowa: grób 2 (B. Zielonka 1954—56, s. 356, 357, ryc. 47 k), Czacza (B. Kostrzewski 1955, s. 70, ryc. 5,3), Dobrzankowa: groby 30, 32 (J. Okulicz 1971, s. 148, 150, ryc. 37f, s. 152, 153, ryc. 41b, s. 162; K. Godłowski 1981, s. 79, tabl. VIII, 8), Kamieńczyka: grób 156 (T. Dąbrowska, A. Pozarzycka-Urbańska 1978, s. 156, ryc. 4i), Karczewca: grób 169 (T. Dąbrowska 1973a, s. 488, 494, tabl. XLV, 9), Młodzikowa (A. Dymaczewski 1957—58, s. 399, ryc. 468, 26), Sandomierza-Krakówki (A. Kokowski, J. Ścibior 1990, tabl. 385 (4), 13, G) i Wesółek: groby 3, 36, 53, 55, 57 (I. i K. Dąbrowscy 1967, s. 13, 14, ryc. 7, 10, s. 44, 45, ryc. 43,1, s. 59, 60, ryc. 60,12, s. 61, 62, ryc. 62,7, s. 63, ryc. 63,11).

Najstarsze długie noże tego typu pochodzą z środkowej i późnej fazy młodszego okresu przedrzymskiego: Dobrzankowo (środkowa faza, przełom późnej fazy i fazy B okresu wpływów rzymskich — J. Okulicz 1971, s. 160—161, 163—164, K. Godłowski 1981, s. 79, tabl. VIII), Kamieńczyk (późna faza — T. Dąbrowska, A. Pozarzycka-Urbańska 1978, s. 153), Karczewiec (późna faza — T. Dąbrowska 1973a, s. 512, tabl. L), Wesółki (późna faza — I. i K. Dąbrowscy 1967, s. 14, 46, 59, 64). Występują także w okresie wpływów rzymskich: Bodzanowo (B. Zielonka 1954—56, s. 357, ryc. 47), Młodzikowo (A. Dymaczewski 1957—58, s. 431), Sandomierz-Krakówka (faza B₂ — A. Kokowski, J. Ścibior 1990, tabl. 385 (4)). W przypadku noży z Pikul ustalenie dokładniejszej chronologii jest niemożliwe ze względu na luźny charakter znalezisk.

Oprócz nitów, opisanych razem z umbem, na stanowisku znaleziono również 5 egzemplarzy o płaskokulistych główkach i zgiętych lub uszkodzonych zakończeniach (ryc. 11i—l). Średnice główek wynosiły od 1,9 do 2,6 cm.

STANOWISKO 2 W PIKULACH NA TLE OSADNICTWA MIĘDZY DOLNYM SANEM A ROZTOCZEM W MŁODSZYM OKRESIE PRZEDRZYMSKIM I OKRESIE WPŁYWÓW RZYMSKICH

W dotychczasowej literaturze wskazywano na niewielką liczbę źródeł archeologicznych z obszaru położonego między dolnym Sanem a Roztoczem i wynikającą z tego faktu nieznaną procesów osadniczych zachodzących w tym rejonie w młodszym okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich (T. Dąbrowska 1973, s. 137—138; 1988, s. 74, K. Godłowski 1985, s. 30, 61, 77, 106, 117). Źródła te znane są z terenów obejmujących obrzeże interesującego nas obszaru.

W dotychczasowych opracowaniach dotyczących osadnictwa kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim oraz w fazie B okresu wpływów rzymskich brak jest jakichkolwiek informacji o istnieniu stanowisk archeologicznych pomiędzy dolnym Sanem a Roztoczem (J. Wielowiejski 1960, mapa I; T. Dąbrowska 1973, s. 181, mapa III, s. 182, mapa IV; 1988, mapa 2; K. Godłowski 1985, mapy 1—3). Pierwsze ślady osadnictwa kultury przeworskiej odnotowano na stanowiskach pochodzących z fazy B₂ okresu wpływów rzymskich w Gościeradowie (T. Dąbrowska 1973, s. 183, mapa V, s. 235; K. Godłowski 1985, mapa 4, s. 166), Jakubowicach (J. Wielowiejski 1960, mapa II, s. 320, s. 183, mapa V, s. 236; K. Godłowski 1985, mapa 4, s. 166) i Rzeczy Długiej (I—II w. n.e. — J. Wielowiejski 1960, mapa II, s. 369; T. Dąbrowska 1973, s. 132, mapa I, s. 238). Cmentarzyska w Gościeradowie i Jakubowicach funkcjonowały jeszcze we wczesnej fazie okresu późnorzymskiego (B₂/C₁—C_{1c} — T. Dąbrowska 1963, s. 318; A. Niewęglowski 1982, s. 96; K. Godłowski 1985, mapa 5, s. 170).

Na początku lat osiemdziesiątych K. Moskwa na interesującym nas obszarze rozpoczął badania powierzchniowe w ramach akcji AZP, które w następnych latach kontynuowali B. Bargiel, M. Florek, J. Libera, Z. Wichrowski i A. Zakościelna. Zalesienie oraz zabagnienie olbrzymiej większości obszaru uniemożliwiło pełną jego penetrację. Stanowisko w Pikulach jest jedynym śladem osadnictwa kultury przeworskiej w samych Lasach Janowskich. Pozostałe stanowiska zlokalizowane są przede wszystkim wzdłuż Sanu, Wisły i północno-zachodniego skraju Roztocza. W sumie rozpoznano 8 osad, 7 cmentarzysk i 5 stanowisk ze śladową ilością ceramiki.

Specyficzną grupę znalezisk reprezentują monety rzymskie, znajduwane pojedynczo oraz gromadnie w skarbach. Zagadnieniem monet rzymskich, pochodzących m. in. z interesującego nas obszaru, dotychczas zajmowało się kilku autorów (J. Wielowiejski 1960, s. 294, 313, mapa II, s. 364, mapa III;

T. Dąbrowska 1973, s. 133, mapa II, s. 241, 243, 248; A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 43—45, K. Godłowski 1985, mapy 8, 10, s. 178, 182; A. Kunisz 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 11, mapa 2, s. 28, 32, 63, 65, 74, 75, 103, 140, 182, 245, 254). Prawie wszystkie znaleziska tego typu, pochodzące z 15 stanowisk, nie posiadają dokładnej lokalizacji. Luźny charakter znalezisk numizmatycznych utrudnia ich właściwą interpretację kulturową i chronologiczną. Duża część znalezisk pochodzi z obszaru, na którym rozwijała się kultura przeworska (Biłgoraj, Brodziaki, Goraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Witkowice, Zarzecze, Żabno), więc wydaje się, że obecność tych monet można połączyć z osadnictwem tej kultury. Moneta rzymska, pochodząca z Gościeradowa, najprawdopodobniej została znaleziona na cmentarzysku kultury przeworskiej (A. Kokowski 1984, s. 35, 37, ryc. 5). Natomiast materiały (w tym 2 monety) z grobu 1 w Jakubowicach, do niedawna wiązane z kulturą przeworską (A. Kokowski 1984, s. 35), obecnie zalicza się do kultury wielbarskiej (A. Kokowski 1988, s. 242, ryc. 1, s. 244, 252, ryc. 8).

Emisje znalezionych na opisanym obszarze monet datuje się na różne lata. Najstarszą monetę, znalezioną w Witkowicach, wybito w I w. n.e. Największa liczba tego typu znalezisk reprezentuje cesarzy panujących w latach 98—211. Po tym okresie napływ monet gwałtownie zmniejsza się i III—IV wiek reprezentują tylko 4 monety znalezione w 2 miejscowościach (Kraśnik Fabryczny, Pysznicza).

Niektóre ze stanowisk archeologicznych należy łączyć z kulturą przeworską (Biłgoraj, Gościeradów, stan. 2, Kępa Rzeczycka, stan. 1, Kłyżów, stan. 4, Kosin, stan. 21, Księżpol, Pikule, stan. 2, Pysznicza, stan. 1, Rachów, stan. 1, Rzeczyca Długa, stan. 16, 17), które, jak wskazuje część materiałów z Pikul, najprawdopodobniej zaczęła się rozprzestrzeniać na interesującym nas obszarze w środkowej fazie młodszego okresu przedrzymskiego i wydaje się, że była obecna do początku późnego okresu rzymskiego, kiedy to na terenie Lubelszczyzny zaczęły się zaznaczać wpływy kultury wielbarskiej (K. Godłowski 1985, s. 77, A. Kokowski 1988, s. 241—243). To ostatnie znalazło na opisywanym obszarze odzwierciedlenie w materiałach z cmentarzysk w Gościeradowie (faza C₂ — K. Godłowski 1985, s. 106, A. Kokowski 1988, s. 242—244, ryc. 1) i Jakubowicach (T. Dąbrowska 1963, s. 316—318, K. Godłowski 1985, s. 106—107, A. Kokowski 1988, s. 242, ryc. 1, s. 244).

Nadal nie rozpoznana jest sytuacja kulturowa w późnym okresie rzymskim między dolnym Sanem a Rostoczem ze względu na niedostępność dużej części obszaru, a także na nieprzydatność do interpretacji kulturowych i precyzyjnych ustaleń chronologicznych wielu materiałów pochodzących z badań powierzchniowych. Być może interesujących informacji, dotyczących ciągłości osadnictwa kultury przeworskiej w młodszym okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich na tym obszarze, dostarczą wyniki planowanych w najbliższych latach badań wykopaliskowych na stanowisku w Pikulach.

Wykaz stanowisk z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich z obszaru między dolnym Sanem a Rostoczem:

(Wykaz skrótów: Chron. — chronologia; Lit. — literatura; Mat. — materiały; MOPR — młodszy okres przedrzymski; OWR — okres wpływów rzymskich; Stan. — stanowisko; WOR — wczesny okres rzymski, WN — „Wiadomości Numizmatyczne”, ZOW — „Z otchłani wieków”)

1. Antoniów, gm. Radomyśl, woj. Tarnobrzeg, stan. 8, osada. Materiały — fragmenty ceramiki. Chronologia — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.

2. Bieliny, gm. Ulanów, woj. Tarnobrzeg, stan. 1, osada. Mat. — fragmenty ceramiki, wisiorek brązowy w kształcie stylizowanej siekierki. Chron. — fazy C₂-D OWR. Lit. — A. Barłowska 1979, s. 133, tabl. I, 1—4, 14, s. 134.

3. Biłgoraj, gm. loco, woj. Zamość, a) skarb.

a) Mat. — prawdopodobnie kilkaset denarów rzymskich, w tym znane monety Hadriana, Antonina Piusa, Marka Aureliusza, Kommodusa. Chron. — II w. n.e. Lit. — J. Gurba 1955, s. 153, 155; M. Pękalski 1956, s. 113; J. Wielowiejski 1960, s. 216, 294; A. Kunisz 1969, nr 8; 1973, nr 4; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 28—30; T. Dąbrowska 1973, s. 133, mapa II, s. 241; A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 43.

b) ślady osadnictwa.

Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Chron. — MOPR. WOR. Lit. — J. Głosik 1983, s. 230—231.

4. Brodziaki, gm. Biłgoraj, woj. Zamość, znalezisko luźne. Mat. — denar Lucjusza Werusa (161—169 r. n.e.). Lit. — A. Kunisz 1969, nr 13; 1970, s. 126; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 32, A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 44.

5. Bukowina, gm. Ulanów, woj. Tarnobrzeg, stan. 2, ślad osadnictwa. Mat. — ceramika. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.

6. Dzwola, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, stan. 3, ślad osadnictwa. Mat. — fragmenty ceramiki. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.

7. Goraj, gm. loco, woj. Zamość, skarb. Mat. — ok. 200 denarów (znane monety Nerona, Witeliusza, Wespazjana, Tytusa, Domicjana, Trajana, Hadriana). Chron. — I—II w. n.e. Lit. — K. Przybyśławski 1907, s. 606; K. Zakrzewski, 1938, s. 202; K. Majewski 1949, nr 576; S. Nosek 1951, s. 325; M. Haisig, H. Hołubowiczowa 1951—52, s. 295; J. Gurba 1955, s. 152, 156; M. Gumowski 1954—56, s. 118, nr 9; J. Wielowiejski 1960, s. 216, 223, 312, mapa II; K. Godłowski 1965, s. 44; A. Kunisz 1969, nr 53; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 63; V. V. Kropotkin 1971, s. 33; T. Dąbrowska 1973, s. 133, mapa II, s. 243; A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 44.

8. Gościeradów, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, a) znalezisko luźne, najprawdopodobniej na cmentarzysku kultury przeworskiej.

a) Mat. — denar Trajana (114—117). Lit. — ZOW, t. 27, 1961, s. 231 n., M. Pękalski 1964, s. 48; A. Kunisz 1969, nr 57; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 65; A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 44.

b) stan. 2 (AZP), wg A. Kokowskiego st. I, cmentarzysko. Mat. — 23 groby. Kult. — przeworska, wielbarska (2 groby). Chron. — fazy B₂—C₂ OWR (C₂ — k. wielbarska). Lit. — S. Nosek 1948, s. 224—226; A. Niewęglowski 1962, s. 314—315; 1982, s. 61—99; T. Dąbrowska 1973, s. 132, mapa I, s. 235; A. Kokowski 1988, s. 242, ryc. 1, s. 243—244, 253.

c) stan. 15 (AZP), wg A. Kokowskiego st. II, cmentarzysko. Mat. — 2 groby. Kult. — wielbarska. Chron. — faza C₂ OWR. Lit. — J. Gurba 1957, s. 391; A. Niewęglowski 1982, s. 64; A. Kokowski 1988, s. 242, ryc. 1, s. 243, 244, 253.

9. Jakubowice, gm. Annapol, woj. Tarnobrzeg, stan. 1 cmentarzysko. Mat. — 2 groby, w grobie 1 dwie monety, w tym 1 denar Sabiny (128—136 r. n.e.). Kult. — wielbarska. Chron. — faza C₂ OWR. Lit. — ZOW, t. 7, 1932, s. 47, K. Majewski 1949, nr 618; S. Nosek 1951, s. 310; J. Gurba 1955, s. 153, 157; M. Gumowski 1954—56, s. 118, nr 7; A. Kietlińska 1957, s. 270, 276; J. Wielowiejski 1960, s. 320, mapa II; T. Dąbrowska 1963, s. 316—318; A. Kunisz 1969, nr 78; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 74; A. Kokowski 1988, s. 242, ryc. 1, s. 244.

10. Janów Lubelski, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, stan. 5, znalezisko luźne. Mat. — denar Marka Aureliusza (166—167 r. n.e.). Lit. — WN, R. XIV, 1970, s. 228, A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 45; A. Kunisz 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 75.

11. Kępa Rzeczycka, gm. Radomyśl, woj. Tarnobrzeg, stan. 1, ślad osadnictwa. Mat. — 1 fragment naczyńia. Kult. — przeworska. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.

12. Kłyżów, gm. Pysznica, woj. Tarnobrzeg, stan. 4, punkt osadniczy. Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.

13. Kosin, gm. Annapol, woj. Tarnobrzeg, stan. 21, osada. Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.

14. Kraśnik, gm. loco, woj. Lublin, a) skarb.

a) Mat. — ok. 700 g denarów rzymskich, uchwytnych 10 monet (Trajan, Antonin Pius, Marek Aureliusz, Faustyna Młodsza, Lucylla, Kommodus). Chron. — II w. n.e. Lit. — T. Opozda 1970, s. 52—53; A. Kunisz 1973, nr 68; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 103—104; A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 45.

b) znalezisko luźne lub ze skarbu (14a). Mat. — denar Marka Aureliusza, naśladownictwo. Lit. — WN, R. VII, 1963, s. 185, A. Kunisz 1969, nr 105; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 104; A. Mikołajczyk 1981, s. 37, nr 447; A. Kokowski 1984, s. 45.

15. Kraśnik Fabryczny, gm. Kraśnik, woj. Lublin, znalezisko luźne. Mat. — brązy Filipa Araba i Konstantyna I (244—249 i 307—337 r. n.e.). Lit. — T. Opozda 1970, s. 52—53; I. Bielkowska 1981, s. 148;

- A. Kokowski 1984, s. 28, ryc. 1, s. 37, ryc. 5, s. 45; A. Kunisz 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 16, mapa 5, s. 104.
16. Księżpol, gm. loco, woj. Zamość, ślad osadnictwa? Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Chron. — OWR. Lit. — J. Machnik, J. Potocki 1959, s. 254, ryc. 1, s. 256; J. Wielowiejski 1960, s. 334; T. Dąbrowska 1973, s. 132, mapa I, s. 236.
17. Pikule, gm. Janów Lubelski, woj. Tarnobrzeg, stan. 2, cmentarzysko? Mat. — zabytki żelazne i 1 brązowy ze zniszczonych obiektów. Kult. — przeworska. Chron. — środkowa faza MOPR-B₂ OWR. Lit. Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
18. Potok Stany Kolonia, gm. Potok Wielki, woj. Tarnobrzeg, stan. 4, ślad osadnictwa. Mat. — fragment ceramiki. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
19. Pysznica, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, a) stan. 1, cmentarzysko.
 b) Mat. — 2 groby. Kult. — przeworska. Chron. — OWR. Lit. — E. Pohorska 1979, s. 131.
 b) stan. 2, znalezisko luźne. Mat. — 2 brązowe monety Konstantyna II (324—337 r. n.e.). Lit. — L. Piotrowicz 1936, s. 103; 1938—39, s. 177; K. Majewski 1949, nr 887; J. Reyman 1955, s. 171; M. Gumowski 1954—56, s. 128, nr 16; M. Aleksiewicz 1958, s. 58, nr 36; J. Wielowiejski 1960, s. 364, mapa III; A. Kunisz 1969, nr 195; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 16, mapa 5, s. 182; W. Gaj-Piotrowski 1976, d. 19.
20. Rachów, gm. Anopol, woj. Tarnobrzeg, stan. 1, osada. Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
21. Rzeczyca Długa, gm. Radomyśl, woj. Tarnobrzeg, a) stan. 5, cmentarzysko — skarb?
 a) Mat. — 1 miecz, grot włóčni, Chron. — I—II w. n.e. Lit. — R. Jamka 1937, s. 269—272; K. Majewski 1949, s. 178, nr 1350, tabl. XIV; H.J. Eggers 1951, s. 155, nr 2162; J. Wielowiejski 1960, s. 369, mapa II; T. Dąbrowska 1973, s. 132, mapa I, s. 238; M. Biborski 1978, s. 85, ryc. 41c, s. 158.
 b) stan. 16, osada. Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Chron. — faza B₂ OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
 c) stan. 17, osada. Mat. — fragmenty ceramiki. Kult. — przeworska. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
22. Stojeszyn, gm. Modliborzyce, woj. Tarnobrzeg, stan. 5, osada. Mat. — fragmenty ceramiki. Chron. — OWR. Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
23. Świeciechów Duży, gm. Anopol, woj. Tarnobrzeg, stan. 4, cmentarzysko. Mat. — zniszczone groby. Chron. — okres lateński—OWR? Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
24. Ulanów — okolice, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, znalezisko luźne. Mat. — sestertius rzymski. Lit. W. Gaj-Piotrowski 1976, s. 18; I. Bełkowska 1981, s. 151; A. Kunisz 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 237.
25. Witkowice, gm. Radomyśl, woj. Tarnobrzeg, znalezisko luźne. Mat. — denar Witeliusza (69 r. n.e.). Lit. — T. Opozda 1965, s. 228; A. Kunisz 1969, nr 284; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 11, mapa 2, s. 245.
26. Zarzecze, gm. Nisko, woj. Tarnobrzeg, a) stan. 4, znalezisko luźne.
 a) Mat. — moneta Antonina Piusa (138—161 r. n.e.) Lit. — Karta AZP, Archiwum BBiDZ w Tarnobrzegu.
 b) stan. 5, skarb. Mat. — ok. 120 monet, prawdopodobnie denarów, wśród nich przewaga monet Trajana i Marka Aureliusza (98—117 i 161—180 r. n.e.). Lit. — A. Aleksiewicz 1958, s. 32, 54, nr 9; J. Wielowiejski 1960, s. 217, 395, mapa II; R. Jamka 1960—61, s. 38—39; 1963, s. 41; A. Kunisz 1969, nr 301; 1973, nr 193; 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 254; T. Dąbrowska 1973, s. 133, mapa II, s. 248.
27. Żabno, gm. Radomyśl, woj. Tarnobrzeg, stan. 3, znalezisko luźne. Mat. denar Marka Aureliusza (161 r. n.e.). Lit. — W. Gaj-Piotrowski 1976, s. 19; A. Kunisz 1985, s. 8—9, mapa 1, s. 12—13, mapa 3, s. 258.

PODSUMOWANIE

Odkrycie stanowiska kultury przeworskiej w Pikulach z obiektami o bogatym w przedmioty metalowe wyposażeniu dostarcza zupełnie nowych informacji o osadnictwie tej kultury w Lasach Janowskich, na obszarze dotychczas dla archeologa niedostępnym i nie zbadanym. Wykopanie zabytków przez amatorów.

bez właściwej dokumentacji, na pewno pomniejsza ich wartość naukową. Ale pomimo zniszczenia obiektów, obserwacje, prowadzone w trakcie badań ratowniczych, pozwalają na wyciągnięcie kilku wniosków:

1. Obiekty, z których pochodzą zabytki, odkryte zostały pod humusem i najprawdopodobniej miały nieduże rozmiary.

2. Trudno obecnie określić, jaką funkcję pełniło stanowisko w Pikulach. Dotychczas nie znaleziono ceramiki, a także kości ludzkich, których śladów nie zaobserwowano również na przedmiotach metalowych. Być może w Pikulach odkryto cmentarzysko ciałopalne, co sugerowałoby pogięcie i zniszczenie części przedmiotów oraz zachowanie się śladów patyny ogniowej. Ale właściwa klasyfikacja stanowiska będzie możliwa po przeprowadzeniu systematycznych badań wykopaliskowych.

Należy jeszcze zwrócić szczególną uwagę na dwa bardzo rzadkie znaleziska: mianowicie na zachowany w dobrym stanie żelazny miecz typu IV J. Kostrzewskiego wraz z fragmentami pochwy, którego odkrycie w Pikulach wskazuje na możliwość szerokiego rozprzestrzenienia się tego typu znalezisk w kierunku południowo-wschodnim z terenów macierzystych, tj. z Kujaw i Dolnej Wisły, a także na brązowy fragment pochwy miecza, będącej najprawdopodobniej importem z terenów południowych (Noricum i Panonia).

Państwowa Służba Ochrony Zabytków
Oddział Wojewódzki w Tarnobrzegu

LITERATURA

- Abramek B.
1987 *Cmentarzysko ciałopalne kultury przeworskiej w Konopnicy, stanowisko 7, województwo sieradzkie, cz. I*, „Sieradzki Rocznik Muzealny”, t. 4, s. 45—96.
- Aleksiewicz M.
1958 *Zarys osadnictwa w okresie lateńskim i rzymskim oraz wpływów kultury prowincjonalnorzymskiej na ziemi województwa rzeszowskiego*, „Rocznik Województwa Rzeszowskiego”, t. 1, zeszyt 1.
- Barankiewicz B.
1959 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku Mazowieckim*, „Materiały Starożytne”, t. 5, s. 191—231.
- Barłowska A.
1979 *Osada wielokulturowa w Bielinach, gm. Ulanów, woj. Tarnobrzeg*, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1973—1975”, s. 131—134.
- Bełkowska I.
1981 *Napływy dużych rzymskich monet brązowych na ziemi polskie w I—III w. n.e.*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 25, s. 121—153.
- Biborski M.
1978 *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, *Mat. Arch.*, t. 18, s. 53—162.
- Bohnsack D.
1938 *Die Burgunden in Ostdeutschland und Polen während des letzten Jahrhunderts v. Chr.*, Lipsk.
- Dąbrowscy I. i K.
1967 *Cmentarzysko z okresów późnolateńskiego i wpływów rzymskich w Wesółkach, pow. Kalisz, Wrocław*.
- Dąbrowska T.
1963 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Jakubowicach, pow. Krańnik, WA*, t. 29, z. 3, s. 316—318.
1971 *Grób z okresu rzymskiego z naczyniami kultury pomorskiej*, WA, t. 36, z. 2, s. 178—183.
1973 *Wschodnia granica kultury przeworskiej w późnym okresie lateńskim i wczesnym okresie rzymskim*, *Mat. SiW*, t. 2, s. 127—253.

- 1973a *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów*, *Mat. SiW*, t. 2, s. 383—531.
- 1988 *Weczesne fazy kultury przeworskiej*, Warszawa.
- Dymaczewski A.
1957—58 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie, pow. Środa*, *FAP*, t. 8—9, s. 179—442.
- Dąbrowska T., Pozarzycka-Urbańska A.
1978 *Wyniki prac wykopaliskowych na cmentarzysku kultury przeworskiej w Kamieńczyku, gm. Wyszków, woj. Ostrołęka*, *Spraw. Arch.*, t. 30, s. 151—174.
- Eggers H.J.
1951 *Der römische Import in freien Germanien*, Hamburg.
- Gaj-Piotrowski W.
1976 *Przyczynki do znalezisk monet rzymskich nad dolnym Sanem*, „*Wiadomości Numizmatyczne*”, R. 20, s. 14—20.
- Głosik J.
1983 *Katalog Pogotowia Archeologicznego za lata 1973—1976*, *Mat. SiW*, t. 5, s. 229—263.
- Godłowski K.
1959 *Materiały z cmentarzyska z późnego okresu wpływów rzymskich w Opatowie, pow. Kłobuck*, *Mat. Arch.*, t. 1, s. 173—277.
- 1965 *Wymiana handlowa ludności kultury przeworskiej na Górnym Śląsku z Imperium Rzymskim*, „*Archeologia*”, t. 16, s. 28—62.
- 1972 *Badania na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Kryspinowie, pow. Kraków*, *Spraw. Arch.*, t. 24, s. 129—161.
- 1977 *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku*, cz. 2, *Mat. SiW*, t. 4, s. 7—237.
- 1981 *Kultura przeworska* [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 5, s. 57—135.
- 1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Wrocław.
- Gumowski M.
1954—56 *Moneta rzymska w Polsce*, *Prz. Arch.*, t. 10, s. 87—149.
- Gurba J.
1955 *Importy rzymskie z województwa lubelskiego*, „*Archeologia*”, t. 7, z. 2, s. 150—165.
- 1957 *Nowe groby z okresu rzymskiego we wsi Gościeradów, pow. Kraśnik*, *WA*, t. 24, z. 4, s. 391.
- Haisig M., Hołubowiczowa H.
1951—52 *Skarb rzymskich denarów z Chmielowa Piskowego, pow. Opatów*, *WA*, t. 18, z. 3—4, s. 291—322.
- Jahn M.
1916 *Die Bewaffung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. bis 200 n. Chr.*, Würzburg.
- Jamka R.
1935 *Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego w Małopolsce zachodniej*, *Prz. Arch.*, t. 5, s. 1—40.
- 1937 *Rzymski miecz z Rzeczyca Długiej w powiecie tarnobrzskim*, „*Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności*”, t. 42, nr 9, s. 269—272.
- 1960—61 *Epoka żelaza w widłach Wisły i Sanu (od około 400 r. przed n.e. do 600 r. n.e.)*, „*Rocznik Województwa Rzeszowskiego*”, t. 3, s. 19—54.
- Jasnosz S.
1966 *Cmentarzysko kultury grobów jamowych w Rzężawach, pow. Turek*, *FAP*, t. 17, s. 237—265.
- Kaszewska E.
1962 *Cmentarzysko kultury wenedzkiej w Piotrkowie Kujawskim, pow. Radziejów*, *Prac. Mat. Łódź*, t. 8, s. 5—76.
- 1975 *Kultura przeworska w Polsce środkowej*, *Prac. Mat. Łódź*, t. 22, s. 195—253.

- Kietlińska A.
1957 *Monety starożytne w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, „Materiały Starożytne”, t. 2, s. 269—291.
- Kokowski A.
1984 *Monety antyczne na Lubelszczyźnie*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 28, z. 1—2, s. 27—54.
1988 *Zagadnienia osadnictwa ludności kultury wielbarskiej na Lubelszczyźnie [w:] Kultura Wielbarska w młodszym okresie rzymskim*, t. 1, s. 241—257.
- Kokowski A. Ścibior J.
1990 *Tombe princiere de Sandomierz-Krakówka, periode romaine*, „Inventaria Archaeologica”, fasc. 63, pl. 385, Warszawa—Łódź.
- Kostrzewski B.
1953 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Domaradzicach, pow. Rawicz, FAP*, t. 4, s. 153—274.
1955 *Cmentarzyska z okresu rzymskiego w Czaczu i w Kokorzynie w pow. kościańskim i w Pięzkowie w pow. średzkim, FAP*, t. 6, s. 65—103.
- Kostrzewski J.
1919 *Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit*, Mannus—Bibliothek, nr 18, Lipsk.
1919a *Kultura lateńska (La Tene) na obszarze b. Królewska Polskiego*, Prz. Arch., t. 1, s. 1—27.
- Kozłowska R.
1958 *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego w Niecieplinie, pow. Garwolin*, „Materiały Starożytne”, t. 4, s. 337—365.
- Kropotkin V.V.
1971 *Skarb denarów rzymskich (I—II w. n.e.) z Jarnic (woj. warszawskie)*, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 15, s. 31—38.
- Kunisz A.
1969 *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemię Małopolski*, Wrocław.
1973 *Katalog skarbów monet rzymskich odkrytych na ziemiach polskich*, „Materiały do prahistorii ziem polskich”, cz. V: Epoka żelaza, z. 5: Okres rzymski.
1985 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław.
- Liana T.
1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA, t. 35, s. 429—491.
1976 *Kurhan i cmentarzysko płaskie kultury przeworskiej na stan. II w Łęgonicach Małych, pow. Opoczno*, WA, t. 41, z. 1, s. 64—127.
- Majewski K.
1949 *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, Wrocław.
- Makiewicz T.
1975 *Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Tucznie koło Inowrocławia (1977) (stanowisko 3)*, FAP, t. 26, s. 125—149.
- Marciniak J.
1957 *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy*, „Materiały Starożytne” t. 2, s. 7—174.
- Mikołajczyk A.
1981 *Zbiory numizmatyczne Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Numizmatyczna i Konserwatorska”, t. 1, s. 5—67.
- Musianowicz K.
1950 *Halsztacko-lateńskie cmentarzysko w Kacicach pow. Pultusk*, WA, t. 17, z. 1, s. 25—46.
- Machnik J. Potocki J.
1959 *Badania archeologiczne w widłach Samu i Tanwi w r. 1956*, Spraw. Arch., t. 5, s. 251—257.

Niewęglowski A.

- 1962 *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Gościeradowie, pow. Kraśnik, WA, t. 27, s. 314—315.*
 1972 *Mazowsze na przełomie er, Wrocław.*
 1982 *Cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu rzymskiego w Gościeradowie, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, Spraw. Arch., t. 33, s. 61—98.*

Nosek S.

- 1948 *Zabytki kultury wenezyjskiej z Lubelszczyzny, Annales UMCS, t. 3/1950, z. 2, s. 215—229.*
 1951 *Materiały do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzecza Wisły i Bugu, Annales UMCS, t. 6.*

Okulicz J.

- 1971 *Cmentarzysko z okresów późnolateńskiego i rzymskiego w miejscowości Dobrzankowo, pow. Przasnysz, Mat. SiW, t. 1, s. 127—188.*

Opozda T.

- 1965 *Znaleziska monet antycznych z woj. krakowskiego i rzeszowskiego, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 9, s. 227—230.*
 1970 *Nowe znaleziska monet rzymskich, „Wiadomości Numizmatyczne”, R. 14, s. 51—52.*

Pękalski M.

- 1956 *Skarb monet rzymskich znaleziony na terenie miasta Biłgoraj, WA, t. 23, s. 113.*
 1964 *Z najdawniejszej przeszłości powiatu kraśnickiego [w:] Z dziejów powiatu kraśnickiego, Lublin, s. 44—48.*

Piotrowicz L.

- 1936 *Znaleziska monet greckich i rzymskich przy budowie kolei małopolskich, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, t. 18, s. 95—109.*
 1938—39 *Skarb monet rzymskich z Przędzela, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, t. 20, s. 176—178.*

Pohorska E.

- 1979 *Badania archeologiczne w Pysznicy, gm. loco, woj. Tarnobrzeg, „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za lata 1973—1975”, s. 128—131.*

Przybysławski K.

- 1907 *Monety rzymskie znalezione na naszych ziemiach, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, t. 6, s. 603—606.*

Reyman J.

- 1955 *Monety rzymskie znalezione w powiecie jarosławskim, „Archeologia”, t. 7, z. 2, s. 166—172.*

Szarek-Waszkowska E.

- 1971 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w miejscowości Opoka, pow. Puławy, „Studia i Materiały Lubelskie”, t. 5, s. 79—186.*

Tunia K.

- 1980 *Grób kultury przeworskiej z Górki Stogniewskiej, woj. Kraków, Spraw. Arch., t. 32, s. 193—196.*

Urbański M.

- 1985 *Groby kultury przeworskiej z cmentarzyska w Niechmirowie-Malej Wsi, woj. sieradzkie, st. 1 (74-45), Prac. Mat. Łódź, t. 32, s. 169—186.*

Werner J.

- 1977 *Spätlatene Schwerter norischer Herkunft, „Symposium Ausklang der Latene — Zivilisation und Anfänge der germanischen Besiedlung im mittleren Donaugebiet”, Bratysława, s. 367—401.*

Wielowiejski J.

- 1960 *Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim, „Materiały Starożytne”, t. 6, s. 5—426.*

Wołągiewiczowie M.D. i R.

1963 *Uzbrojenie ludności Pomorza Zachodniego u progu naszej ery*, MZP, t. 9, s. 9—166.

Zakrzewski K.

1938 *Wiązki Cesarstwa Rzymskiego z Bałtykiem*, „Jantar”, Gdynia, t. 2, s. 201—208.

Zielonka B.

1954—56 *Cmentarzysko w Bodzanowie w pol. aleksandrowskim*, „Prz. Arch.”, t. 10, s. 331—382.

1956 *Cmentarzysko z okresu lateńskiego w Piotrkowie Kujawskim*, WA, t. 23, z. 3, s. 275—276.

KRZYSZTOF GARBACZ

A NEWLY DISCOVERED CEMETERY(?) OF PRZEWORSK CULTURE IN PIKULE, JANÓW PODLASKI COMMUNE, TARNOBRZEG PROVINCE

The site in Pikule (a cemetery?) is located near the village of Pikule in the Janów Woods (Lasy Janowskie), on a sandy dune situated between two rivers: the Biała and the Trzebensz, the tributaries of the Bukowa river (Fig. 1).

It was discovered in July 1990 by a party, who were searching the woods for military accessories. Using a metal detector they found a number of iron objects: weapons and tools such as a sword with a sheath, fragments of a shield front, 17 rivets, 9 spearheads, a spur, a spear rest, 7 knives and a bronze fragment of a sheath.

In September 1990, the Office for Investigation and Documentation of Finds in Tarnobrzeg carried out rescue works on the site in Pikule. On the basis of the information provided by the finders, the archaeologists located the places of discovery of, at least, 7 features, which yielded some of the objects. Where the sword had been found, an excavation trench (feature 1) was dug. The feature was completely destroyed. In the disturbed sandy layer, only a fraction of a shield front and some unspecified little fragments of iron objects were found.

ANALYSIS OF MATERIALS

The sword comes from the damaged feature no 1, which also contained the fragments of the shield front and 12 rivets (Figs 3—7; 8). The sword together with the fragmentarily preserved sheath had been ritually bent several times. It was straightened by the finders.

The specimen from Pikule, owing to the shape of the crossguard and the shape of the pommel at the hilt's base may be included in Kostrzewski's type IV (Kostrzewski 1919, p. 87, fig. 67; Wołągiewiczowie 1963, p. 36). The pommel at the hilt's base is straight, and merges into the cross-guard almost at the right angle. The sword's pommel is long. Its point is rounded at the end.

The preserved fragments of the iron sheath, in spite of a heavy damage, allow for a reconstruction. Near the opening, the sheath is straight and strengthened with a buckle. Below, a suspender has been preserved. On the sides, the sheath was strengthened with two oblong trough-like buckles. At the bottom, the specimen was fitted with straight decorative ribs. The end is boat-shaped. It is a very rare find, and is typical for late La Tene Celtic swords (Jahn 1916, p. 27, fig. 14; Kostrzewski 1919, p. 98).

The Pikule specimen is very similar to a fragment of the sheath of a two-edged sword discovered on a Przeworsk culture cemetery in Rzęzawy (the destroyed grave no 17, Jasnosz 1966, p. 238). Jasnosz dates the sword with the sheath to the second half of the 2nd millennium B.C. (1966, p. 266), i.e. to middle phase of the Late pre-Roman period (Fig. 13).

The Pikule sword with its richly decorated sheath is included in this type of finds whose form developed on the lower Vistula in the middle phase of the Late pre-Roman period and survived till the end of that period (Wołągiewiczowie 1963, pp. 36—37, see further literature there). Finds from other Polish territories indicate that such a weapon become widespread on the Przeworsk culture territories as well.

On the basis of what has been ascertained for the swords of Kostrzewski's types III—IV thus far, the find may be dated to the middle or late phase of the Late pre-Roman period (Wołagiewiczowie 1963, p. 37; Jasnosh 1966, p. 265; Godłowski 1981, p. 78; Dąbrowska 1988, p. 26, Table V, 83).

A richly decorated fragment of the sheath is the only bronze find. In its lower part, the sheath is decorated with a stamped pattern consisting of profiled hollows with dots inside. Additionally, the sheath has two oblong profiled ornaments, fixed with rivets. The ornaments partly cover the decorative pattern (Fig. 7m, 9).

On the Przeworsk culture territory, finds of bronze sheaths are a rarity. We know about the specimens from Wesółki; grave no 50, Witaszewice: site 1, grave no 180/1937 (Dąbrowska 1988, p. 136) and Tucznio (Makiewicz 1975/1977, pp. 130, 132, 148, table IX, 4).

The sheath fragment from Pikule is dated to the late phase of the Late pre-Roman period, and it most probably is an import from the territories of Noricum and Panonia.

The spear heads represent a very numerous type of finds occurring within the Przeworsk culture territory. Their typological and chronological classification is very difficult (Godłowski 1959, p. 256; 1977, p. 53; Wołagiewiczowie 1963, pp. 11—13; Liana 1970, p. 453; Godłowski 1977, p. 53). Thus, it is impossible to date a majority of the Pikule heads, particularly that the finds come from damaged features (Fig. 7n; 10a—b, d—h).

The barbed point had a long socket and two barbs (Fig. 10c). Determining its chronology is very difficult because it is a loose find, and the chronological range of such finds is very wide. However, when we take into consideration the dating of other artifacts found on site 2 at Pikule, the point may be assigned to the Early Roman period.

On the site at Pikule, a single short, blunted spear rest was found. It had a crosswise rivet in the socket (Fig. 11h).

The spear rests belong both to the Late pre-Roman period (e.g. Dąbrowska 1973a, p. 509; Urbański 1985, p. 174) and to the period of Roman influence (e.g. Kostrzewski 1953, p. 265; Godłowski 1977, p. 66).

The spur has a narrow hoop with knobs at the end, and a long narrow spike (Fig. 7o).

Spurs appear in the middle phase of the Late pre-Roman period, but they are more frequent in the late phase (Godłowski 1981, p. 81). The Pikule specimen may be dated to the late phase of the Late pre-Roman period.

There are 7 knives among the finds (Fig. 11a—g). Two kinds of knives ought to be distinguished: the long and the short specimens. The long ones (over 20 cm) can be interpreted as weapons (Godłowski 1981, p. 81).

It is impossible to determine the precise chronology of the knives due to the loose character of the finds.

Though the Archaeological Survey of Poland was conducted in the 80s, the settlement between the lower San river and Roztocze, in the Janów Woods, has not been fully recognized owing to the inaccessible terrain (woods, bogs). The sites have been mostly located along the San and Vistula rivers, and the south-western peripheries of Roztocze. Altogether 8 settlements, 7 cemeteries, and 5 sites with pottery traces have been investigated. In 15 sites, coins (mostly loose) have been found. The site at Pikule is the only evidence of the Przeworsk culture settlement in the Janów Woods.

Some of the archaeological sites ought to be associated with Przeworsk culture, which, as some of the material from Pikule indicates, began to spread over the territory in question during the middle phase of the Late pre-Roman period, and it seems to have been present in the beginning of the Late Roman period, when the influence of Wielbark culture became noticeable in Lubelszczyzna (Godłowski 1985, p. 77; Kokowski 1988, p. 241—243).

Results of the research planned on site 2 at Pikule may yield interesting information concerning settlement continuity of Przeworsk culture in the Late pre-Roman period and the period of Roman influence on the territory between the lower San and Roztocze.